

Saga heilagrar Önnu — en orientering

Sankt Anna og hendes legende

Det nye Testaments kanoniske skrifter giver kun sparsomme oplysninger om Jomfru Maria, og hvad angår hendes mor er de tavse. Om kvinden, hvis skæbne det var at være den hellige jomfrus mor, findes der ingen historiske underretninger. Ved hjælp af ihærdige studier og livlig fantasi opdigtedes der dog snart for Herrens mormor en levnedsskildring, der kunne udfylde lakunerne i de bibelske beretninger og imødekomme den folkelige trang til at få begivenhederne omkring Jomfru Maria anskueliggjort.

Den ældste fortælling om Jomfru Marias mor, Sankt Anna, findes i det apokryfe *Protevangelium Jacobi* fra midten af det andet århundrede, som kun er overleveret på græsk (udg. Tischendorf 1876: 1–50). Ifølge dette *Protevangelium* boede der i Nazaret et gammelt, rigt og gudfrygtigt ægtepar, Joachim og Anna (Hanna). Da Joachim på en festdag ønskede at ofre i templet, blev han afvist under påskud af, at mænd uden afkom var uværdige. Joachim gik bort fra templet i græmmelse over sin barnløshed og fastede 40 dage i ørkenen for at aftvinge Gud velsignelsen. Hans hustru, som i mellemtiden var blevet underrettet om grunden til hans fravær, klagede ligeledes for Herren. En engel bragte bud om, at hendes bøn var hørt, og at hun ville blive velsignet i sin alderdom. Engelen gav Joachim det samme løfte og bød ham vende hjem.¹ Da Anna hørte om hans hjemkomst, gik hun ud til byporten for at møde ham. Ved synet af Joachim løb hun hen og omfavnede ham. "Nu ved jeg", sagde hun, "at Herren har velsignet mig, for se, enken er ikke længere en enke, og jeg, som var barnløs,

---

¹ Ifølge det ældste håndskrift af *Protevangeliets*, Papyrus Bodmer 5 fra det fjerde århundrede, sagde engelen til Joachim, "Se, din hustru Hanna har undfanget", mens de fleste andre håndskrifter har "skal undfange" (Strycker 1961: 81–82, n. 3). Denne forskel bringer i skarpt relief et fundamentalt spørgsmål vedrørende Annas undfangelse af Maria, nemlig om undfangelsen var underfuld eller skete *per osculum Joachimi*. Denne sag blev først afgjort i nyere tid: i sin bulle, *Ineffabilis Deus*, af 1854 stadfæstede Pius IX dogmet om Marias *conceptio immaculata*.

har undfanget". Anna fødte en datter, som hun kaldte Maria (Miriam), og det fortælles, at da hun var tre år, blev hun bragt til templet for at gå i Herrens tjeneste.²

Protevangeliets fik stor udbredelse og øvede indflydelse på hele den kristne verden. Det gav anledning til festerne for Jomfru Marias undfangelse, fødsel og tempelgang samt festerne for hendes forældre, Joachim og Anna.³ Mange kirkefædre citerede eller kommenterede historien,⁴ og kirker til ære for Anna blev grundlagt så tidligt som i det sjette århundrede.⁵

En primær kilde til helgendyrkelsen af Anna i den vestlige verden var den latinske bearbejdelse af *Protevangeliets*, det såkaldte *Evangelium Pseudo-Matthæi* (udg. Tischendorf 1876: 51–112), som dateres til årene mellem 550 og 700 (Gijsel 1981: 12).⁶ Det vides, for eksempel, at en fest, som havde relation til Anna, nemlig festen for Marias fødsel, fejredes i Rom ved slutningen af det syvende århundrede. Endvidere blev et freskobillede af Anna malet på væggen af Santa Maria Antiqua basilikaen omkring 650 og igen et århundrede senere, denne gang ledsaget af Jomfru Maria og Elisabeth, alle tre bærende småbørn. Anna nævnes også i en liste over relikvier tilhørende Sankt Angelos kirke i Pescheria, som blev grundlagt omkring 750. Endelig fortælles det, at Leo III (d. 816) gav en messedragt med broderier af

² Legenden følger tydeligvis bibelske modeller, specielt historien om Hanna, der i sin alderdom fødte Samuel (I Samuel 1–2: 11). Det at navnene er identiske (Anna er den latinske version af Hanna) tyder på, at den typologiske udformning af Annas levnedsskildring motiveredes af det fælles navn; det er dog også muligt, at Jomfru Marias anonyme moder fik navnet Anna netop for at understrege den typologiske overensstemmelse (Ashley og Sheingorn 1990: 6–7).

³ Marias tempelgang var til minde om hvad legenden fortalte, at den treårige Maria af forældrene blev sat på templets trin og straks uden at se sig om gik op ad de femten trin til det allerhelligste, hvor hun hørte hjemme.

⁴ F. eks. Epiphanius, Andreas af Kreta, Germanus I, Johannes Damascenus og Photius.

⁵ Procopius af Cæsarea skriver i *De aedificiis Iustitiani* (bog 1, kap. 3), at Justitianus I indviede en kirke til Anna i Konstantinopel omkring 550, som blev enten restaureret eller genopbygget af Justitianus II omkring 150 år senere; på omtrent samme tid blev en kirke bygget til hendes ære i Jerusalem.

⁶ *Evangelium Pseudo-Matthæi* findes i over 130 håndskrifter, som Gijsel (1981) inddeler i fire redaktioner, A, P, Q og R. Af disse var især A og P fra før 800 populære i den vestlige verden. De fleste håndskrifter tilhørende A karakteriseres blandt andet af en prolog indeholdende et brev fra biskopperne Cromatius og Heliodorus til Hieronymus, i hvilket han opfordres til at oversætte dette hidtil ukendte hebræiske evangelium til latin, samt Hieronymus' svar, hvor han lover at påtage sig arbejdet. De fleste af P-håndskrifterne har ikke denne prolog og begynder med ordene "Ego Jacobus filius Ioseph". Q, som er hovedsagelig en bearbejdelse af P, blev til i det ellefte århundrede, og R, som afviger betydeligt fra A, P og Q på grund af mange tillæg fra fremmede kilder, dateres til det tolvte århundrede (Gijsel 1981: 6, 17–27, 250–251).

Marias bebudelse og af Joachim og Anna til Santa Maria Maggiore: "... sed et aliam vestem in orbiculis chrysolabis, habentem historias Annuntiationis et sanctorum Joachim et Annæ" (Anastasius: *Historia*, 1219).

Introduktionen af Anna til den vestlige verden som Jomfru Marias mor bragte imidlertid også med sig spørgsmål vedrørende slægtsforholdet blandt hellige mænd og kvinder i Det nye Testamente. Henvisningerne til Jesu brødre (f. eks. Mattæus 12:46) forklaredes i *Protevangeliet* som Josefs sønner fra et tidligere ægteskab, men i et angreb på *Protevangeliet* i *De perpetua virginitate B. Mariæ, adversus Helvidium* tolkede Hieronymus (ca. 342–420) ordet "brødre" som svarende til "filii materteræ ejus" (206). Hieronymus' kommentar førte imidlertid til yderligere vanskeligheder i nettet af slægtsforhold, nemlig slægtsforholdet mellem de tre Maria'er i Det nye Testamente og deres forhold til Anna (se Warner 1990: 348–349).

En løsning på problemet blev fremsat af Haymo af Auxerre (d. ca. 865) i *Historiæ sacræ epitome*.⁷ Ifølge Haymo giftede Anna sig først med Joachim og fødte Maria, Jesu mor. Efter Joachims død giftede hun sig igen og fødte en anden datter, Maria Cleophas. Eftersom jødisk lov bød, at den dodes bror tog enken til ægte, må Annas anden mand have været Joachims bror og have heddet Cleophas. Denne Maria Cleophas giftede sig og fødte en søn, Jakob (minor), som i Det nye Testamente kaldes Herrens bror og Alfæus' søn (f. eks. Mattæus 10:3 og Markus 6:3); Maria Cleophas, som ifølge legenden også fødte Josef, må derfor have været gift med Alfæus. Den tredje Maria hedder i Det nye Testamente Maria Salome; Anna må derfor have indgået et tredje ægteskab, med Salome. Deres datter giftede sig og

---

⁷ "Sciunt etiam qui diligenter exploraverunt, quia frater Domini sit dictus, tanquam cognatus sit. Hic enim mos Hebræorum, cognatos vel propinquos fratres dicere vel appellare. Frater igitur Domini sic dictus est, quia de Maria sorore matris Domini, et patre Alpheo genitus est; unde Jacobus Alphei appellatur. Sed, quoniam nunc se ingressit occasio, de duobus Jacobis omnem quæstionem rescindamus, et altius generis eorum repetamus originem. Maria mater Domini, et Maria mater Jacobi, fratris Domini, et Maria <mater Jacobi> fratris Joannis evangelistæ, sorores fuerunt, de diversis patribus genitæ, sed de eadem matre, scilicet Anna. Quæ Anna primo nupsit Joachim, et de eo genuit Mariam matrem Domini. Mortuo Joachim, nupsit Cleophæ, et de eo habuit alteram Mariam, quæ dicitur in Evangeliiis Maria Cleophæ. Porro Cleophas habebat fratrem Joseph, cui filiastram suam beatam Mariam desponsavit; suam vero filiam dedit Alpheo, de qua natus est Jacobus minor, qui et Justus dicitur, frater Domini, et Joseph alius. Mortuo itaque Cleopha, Anna tertio marito nupsit, scilicet Salome, et habuit de eo tertiam Mariam, de qua, desponsata Zebedæo, nati sunt Jacobus major, et Joannes evangelista" (*Historiæ*: 823–824; Gaiffier 1972: 289–290).

fødte Jakob (major) og evangelisten Johannes, som i Det nye Testamente også kaldes Herrens brødre og sønner af Zebedæus (f. eks. Mattæus 10:3 og 27:56). Slægtsforholdet ifølge Haymo illustreres nedenfor:

Anna		
~ 1. Joachim	~ 2. Cleophas	~ 3. Salome
Maria	Maria ~ Alfæus	Maria ~ Zebedæus
Jesus	Jakob (minor) Josef	Johannes Jakob (major)

Selv om historien om Annas tre ægteskaber, *trinubium Annæ*, ikke synes at have forårsaget nogen umiddelbar strid, blev den dog ikke godtaget af alle teologer og kirkefædre, og blev angrebet af, for eksempel, Fulbert af Chartres (ca. 960–1028) i prædikenen “In ortu almæ virginis Mariæ inviolatæ” (*Sermones*: 345–334, især 327). En mere overbærende holdning til Annas ægteskaber findes dog i Peter Lombards (ca. 1100–1160) kommentar til Paulus’ Brev til Galaterne. I sin udlægning af sætningen “alium autem Apostolorum vidi neminem, nisi Iacobum fratrem Domini” (1:19) gentager han først *Prot-evangeliets* standpunkt, at Jakob var Josefs søn fra et tidligere ægteskab, men tilføjer, at det ikke er sikkert, “cum Joseph virgo fuisse credatur” (*In Epistolam*: 101). Derefter fortæller han historien om Annas tre ægteskaber (i hvilken han i øvrigt giver Maria Cleophas to sønner til, Simon og Judas) og citerer Augustinus’ behandling af de forskellige betydninger af ordet “bror” på hebræisk, som viser, at det også dækker fætre, men afslutter kommentaren med det neutrale udsagn at “Jacobus frater Domini, vel ex filiis Joseph de alia uxore, vel ex cogatione Mariæ matris ejus debet intelligi” (*In Epistolam*: 102). Lombards forklaring blev imidlertid ikke accepteret af alle, for på dette tidspunkt var ideen om *trinubium Annæ* tæt knyttet til debatten om Marias undfangelse. Mens striden i begyndelsen drejede sig om, hvorvidt det var rigtigt at fejre festen, kom den senere til at koncentrere sig om påstanden om den ubesmittede undfangelse.

Diskussionen om både Annas undfangelse af Jomfru Maria og hendes tre ægteskaber optog fortsat bibelfortolkere i de følgende århundreder; autoriteter så som Peter Comestor, Hughus af Sankt

Viktor, Albertus Magnus og Jean Gerson godtog alle *trinubium Annæ* som en forklaring på eksistensen af Herrens brødre, mens andre så som Thomas Aquinas gik imod påstanden med blandt andet det argument at “Salome non est nomen viri, ut etiam in Graeco apparet, sed est nomen mulieres” (*Super ad Galatas*: 427). En specielt skarp kritik af *trinubium Annæ* kom fra dominikaneren Jean de Fribourg i skriftet *Defensorium beatae Annae* fra omkring 1300 (udg. Albert, Parent og Guillemette 1932: 173–184), men værketets indflydelse var begrænset, for da var historien om Annas tre ægteskaber allerede blevet inkluderet i to nye versioner af *Evangelium Pseudo-Matthæi*⁸ samt Vincentius Bellovacensis’ *Speculum historiale* og Jacobus de Voragine’s *Legenda aurea*. Den stigende interesse for Anna i løbet af det trettende og fjortende århundrede skyldes i høj grad disse indflydelsesrige og vidt udbredte bøger, som i øvrigt udvider den hellige familie til at inkludere også Annas søster, Esmeria, hvis datter, Elisabeth, var Johannes Døberens mor, mens hendes søn, Eliud, var stamfar til Sankt Servatius:

Anna			Esmeria ~ Ephraim	
~ 1. Joachim	~ 2. Cleophas	~ 3. Salome	Elisabeth ~ Zacharias	Eliud ~ Emerentia
Maria	Maria ~ Alfæus	Maria ~ Zebedæus	Johannes Døberen	Enim ~ Memelia
Jesus	Jakob (minor) Josef Simon Judas	Johannes Jakob (major)	Servatius	

⁸ Disse to nye versioner er Q- og R-redaktionerne, som stammer fra det ellefte og tolvte århundrede. I Q-versionen er Tischendorfs “Pars Altera” samt Jomfru Marias stamtræ tilføjet. I modsætning til håndskrifterne tilhørende P-versionen, på hvilken den synes at være baseret, inkluderer de fleste håndskrifter af denne version de indledende breve (Gijssel 1981: 21). Disse breve findes ikke i håndskrifterne af den yngste version, R, som til gengæld har en epiløg, som ikke findes i de andre versioner: “Hoc autem uidit domus Israel quod sanctus Iohannes evangelista manu sua scripsit et fecit hunc libellum Hebraicis litteris obsignatum qui a uiris religiosis habebatur. Sed quia Leucius beati Matthaei discipulus qui et apostolorum gesta falso sermone subscripserat quaedam in hoc opere Christi addiderat superflua, Hieronymus autem ille doctor perspicuus ad preces episcoporum Chromatii et Heliodori hoc opus de Hebraico sermone in latinum duxit” (Gijssel 1981: 25).

En anden årsag til den øgede interesse for Anna var, at mange af hendes (formodede) relikvier blev bragt til den vestlige verden. Således fortælles det, for eksempel, at Grev Louis af Blois i 1205 bragte Annas hoved hjem fra korstoget til Konstantinopel og gav det til katedralen i Chartres. Dominikanerne i Mainz påstod i øvrigt også at være i besiddelse af Annas hoved indtil begyndelsen af det sekstende århundrede, da en murer under restaureringen af Sankt Stephans kirke stjal relikviet og gav det til franciskanerne i Düren nær Aachen (Brandenburg 1987: 102–103). Endvidere vides det, at Kurfyrste Frederik af Sachsen valfartede til Det hellige Land i 1493 og vendte hjem med relikvier af Anna (Kleinschmidt 1930: 165).

Samtidig med at disse relikvier blev bragt til den vestlige verden, blev mange kapeller og kirker bygget og indviet til Anna; i Evesham krønikerne nævnes det, at prioren grundlagde et Sankt Anna kapel før 1229, hvilket er den første omtale af en dedikation til hende i England (Stéphan 1965: 75). Af munkeordnerne var karmeliterne, som endda havde inkluderet legenden om Annas fødsel i deres ordens historie (se nedenfor), de første til at fejre hendes festdag (26. juli) i begyndelsen af det trettende århundrede, og i løbet af de næste to århundreder fulgte franciskanerne, benediktinerne, dominikanerne og mange andre ordener deres eksempel. Til slut befalede Pave Urban VI i 1378 i anledning af Kong Richard II og Anna af Bøhmens bryllup, at Annas festdag skulle holdes i den engelske kirke. Efter den tid spredtes festen til hele den vestlige kirke, og i 1584 blev den under Gregorius XIII indført som universel.

Helgendyrkelsen af Anna blev først almindelig efter midten af 1300-tallet, og det var i det femtende og sekstende århundrede, at tilbedelsen nåede sit højdepunkt. En af grundene til Annas popularitet var muligvis Pave Felix V's stadfæstelse af dogmet om Marias *conceptio immaculata* i 1438. På grund af kirkestriden og afsættelsen af Felix havde stadfæstelsen imidlertid ingen synderlig effekt, før end Pave Sixtus gav undfangelsen en plads i andagten (1477 og 1480) og forbød brugen af anklage for kætteri i kontroversen (1482 og 1483). Selv om forbudet ikke nødvendigvis bragte modstanderne til tavshed, havde det dog den virkning, at tilhængerne af troen følte sig genforsikret, hvilket førte til indvielsen af utallige kirker, kapeller, altre og klostre til Anna over hele Europa. De mange bønner, breviarier og missaler, i hvilke hun nævnes, bærer også vidnesbyrd om hendes store indflydelse. Meget yndet var endvidere andagtsbilledet "Anna selv tredje": Anna sammen med Maria og Kristusbarnet. Endelig blev

der især i Nederlandene og Tyskland skrevet (og i nogle tilfælde udgivet) bøger om Anna og hendes hellige familie, i hvilke de forskellige levnedsskildringer ikke længere indgår blot som aspekter af historien om Marias fødsel, men fremtræder som selvstændige helgenlegender.⁹ Blandt disse var to latinske værker af den nederlandske præst Jan van Denemarken, som i karteuseren Wouter Bors oversættelse blev yderst populære. *Die historie, die ghetiden ende die exemplen vander heyligher vrouwen Sint Annen* udkom i Antwerpen i 1491 og blev genoptrykt i 1493, 1496 og to gange i 1497. Det andet værk, *Die historie van die heilige moeder Santa Anna ende van haer olders daer si van geboren is ende van horen leven ende hoer penitenci ende mirakelen mitten exempelen*, som udkom i Zwolle i 1499, vandt endnu større opmærksomhed og blev genoptrykt adskillige gange helt op til det nittende århundrede. Ikke mindre vigtige var to bøger af karteuseren Pieter Dorlant (1454–1507) fra Zelem nær Diest, *Historia perpulchra de Anna sanctissima* (Antwerpen, ca. 1490) og *Historie van Sinte Anna, moeder Marie* (Antwerpen, 1501) samt også *Legendae Sanctae Annae* (Louvain, 1497), af hvilken Dorlant var medforfatter (Brandenburg 1987: 105, 111).

Fælles for mange af disse senmiddelalderlige bøger om Anna er, at de fører den hellige slægt tilbage til hendes forældre, Emerentia(na) og Stollanus, som også var udvalgte af Gud. Ifølge legenden tilhørte Emerentia karmeliterordenen, men i en åbenbaring så hendes kollegaer, at hun var udvalgt til at blive Herrens mormor, og de opfordrede hende til at forlade klosterlivet og gifte sig. Det fortælles, at syv friere kom, og at de første seks faldt døde til jorden på grund af falske hensigter (begærlighed og ukyskhed); kun den syvende, Stollanus, havde de rigtige hensigter og blev følgelig gift med Emerentia.¹⁰ Stamtræet i dette dets fuldt udviklede form er således følgende:

⁹ Jf. Falk (1879: 37): "Obenan von allen lieben Heiligen stehen St. Anna, Barbara, Brandon, Katharina, drei Könige, Margaretha, Ursula und Wolfgang. . . Die Legende der h. Anna liegt vor in 11 Ausgaben, des h. Brandon in 12, St. Katharina in 11, der h. Barbara in 7, St. Wolfgang in 5, St. Margaretha in 4, St. Rochus in 4, St. Sebald in 4, des Kindes Simon in 4". En liste over udgaver af legenden om Anna gives af Falk på s. 86–87.

¹⁰ Denne fortælling er højst sandsynlig baseret på Tobias' Bog (6: 13–14 og 7: 11).

Emerentia ~ Stollanus

Anna			Esmeria ~ Ephraim	
~ 1. Joachim	~ 2. Cleophas	~ 3. Salome	Elisabeth ~ Zacharias	Eliud ~ Emerentia
Maria	Maria ~ Alfæus	Maria ~ Zebedæus	Johannes Døberen	Enim ~ Memelia
Jesus	Jakob (minor) Josef Simon Judas	Johannes Jakob (major)		Servatius

Bøgerne indeholder også ofte en omfattende mirakelsamling, som fremstiller Anna som skytshelgen for ægtefolk og kvinder i barselseng og som en udvirker af frugtbarhed. I tillæg til disse funktioner, der klart stammer fra hendes *vita*, er det imidlertid tydeligt fra miraklerne, at Anna også var til rådighed for mange af de andre formål, der normalt tilskrives helgener i senmiddelalderen, så som at bringe helbredelser af forskellig art. Anna blev således æret ikke blot som den hellige jomfrus mor, men også for sit ægteskab og sin frugtbarhed. Andre helgener fornægter ægteskabet, men i Anna fik man en helgen, som var hustru, mor og bedstemor (Gad 1971: 66).

Sankt Anna i Island

Det er på dette sidste stadium i udviklingen af legenden om Sankt Anna, at vi finder *Saga heilagrar Önnu* fra begyndelsen af det sekstende århundrede. At legenden, eller en del af den, var kendt i Island længe før den tid er dog klart fra Jomfru Marias *vita* i *Mariu saga* (udg. Unger 1871), som i islandsk tradition tilskrives Kygri-Björn Hjaltason (d. 1237/8; *Guðmundar saga* i *Biskupa sögur* II, 186). Kilden er for store deles vedkommende *Evangelium Pseudo-Matthæi*, og historien om Anna og Joachim og undfangelsen af Maria, som ifølge den islandske version var undfanget i synd ("með hinni gömlu synd sem hvert annat [barn], þat er af karlmanni ok konu gezt" [6; jf. 345]),¹¹ er

¹¹ Til dette tilføjer sagaen: "Ok er þat fyrirboþit at hallda getnaðartíð ennar helgu Mariu ok hins helga Johannes baptista, fyrir því at þau vóro bæði með munuð getin. En

sandsynligvis baseret på dette værk.¹² Inklusionen af historien om Annas tre ægteskaber kunne tyde på, at denne del af *vitaet* er baseret på Q- eller R-redaktionen (se n. 6 og 8), selv om det må bemærkes, at historien kun findes i Stock. Perg. 4to nr. 11 fra 1400–1450; i de andre håndskrifter nævnes kun Annas anden mand, Cleophas.¹³ Den islandske homiliebog bevaret i Stock. Perg. 4to nr. 15 fra omkring 1200 (udg. Wisén 1872), som giver en kort beskrivelse af Annas tre ægteskaber, viser, at *trinubium Annæ* dog var kendt i Island længe før det femtende århundrede.¹⁴ Kilden til dette afsnit i homiliebogen er formodentlig Haymo af Auxerre. Fortællingen findes yderligere i strofe 7 af skjaldedigtet *Heilagra meyja drápa* fra det fjortende århundrede (udg. Finnur Jónsson 1908–1915: IIA, 528 og IIB, 584)¹⁵ og i *Tveggja postola saga Jóns ok Jacobs* (udg. Unger 1874: 536–711, især

---

af gipt ens helga anda var Maria hreinsut af enni gömlu synd i móþur kviði, fyrr en hon væri föedd; ok ef menn vissi, á hverri tíð þat hefði verit, er hon var hreinsut af enni gömlu synd ok getin til fagnaðar, svá sem nú er barnit getit til fagnaðar, þá er þat er hreinsat i skírnarbrunninum frá enni gömlu synd, þá mætti þessa getnadartíð hallda henni til dýrðar, ef í þessa minning væri gert, ok vitat í hvern tíma hallda skyldi" (6; jf. 345). Det kan her nævnes, at i vers 66 af digtet *Nað* udtrykker præsten Hallur Ögmundarson (d. ca. 1555) en anden mening om Marias undfangelse: "Mætuzt var æn munud getinn / mann-dómrs giptt ok heilags anda / j modur kuidi getinn af gudj / æn gomlu synd til eilífs yndis / Skírnar brunnur j idrum Aunnu / æztur gudi og sinne modur / hrein og skíær var hingad borenn / æn heimsens læd sem eingill spæidi" (udg. Jón Helgason 1936–1938: II, 17).

¹² Historien om Anna og Joachim er på s. 2–7 (jf. 340–346) i Ungers udgave.

¹³ Alle håndskrifter har følgende tekst: "Áðr þeir Cleophas og Joseph brøðmir skildiz, þá fal Joseph festarmey sína Mariam á hendi þeim Anna ok Cleophas bróður sínum, er hennar hafði þá fengit eptir andlát Joachims. Cleophas fastnaði Mariam stíupdóttur sína bróður sínum Joseph" (16–17; jf. 356). Stock. Perg. 4to nr. 11 udelader den sidste sætning men tilføjer i stedet: "Fyrst eptir andlát Joachims var Anna gipt Salome, ok vóro þau eigi lengi ásamt áðr þau gátu dóttur, ok hét sú ok Maria. Seá Maria var gipt Zebedeo, þeira synir vóru þeir Jacobus enn meiri ok Johannes ewangelista. Ok síðan andaðiz Salome bónde Önnu, ok eptir þat var hon gipt et þriðia sinn Cleophas bróður Josephs, ok var þeira dóttir Mariu móðir Jacobs, er kallaz frater domini, ok Simonar ok Judas ok Josephs, þess er var í hlutfalli við Mathiam postula. En þeira faðir hét Alpheus, er átti þessa Mariu. Maria hét ok systir Önnu, hun er móðir Elisabeth móður Johannes baptista" (17).

¹⁴ "Joakim hét faþer marie móþor dróttens. en ana hét móþer hennar. Epter andlát ioakim. vas ana gefen þeim manne es cleophas hét. þeira dóttur vas Maria es alpheus átte. Seoner alfei ok Marie vóro þeir iacobus es callaþr es bróþer domini. oc ioseph. oc simon oc iudas. Sia cleofas fastnape mario stíupdóttor sína ioseph broþor sínom es vas keningar faþer crists domini. þriþia síne vas ana gíft þeim manne es salome hét. þau átto oc dóttor es maria hét. hana átte zebedeus. þeira soner váro þeir iacobus en ellre oc iohannes ewangelista. þrir váro buendr ane. Joachim. Cleofas. oc Salome. þriær váro deótr ane. oc hét hver þeira Maria. Anna átte systor es hét esmeria. hennar dóttur vas elisabéþ móþer ioans baptiste" (Wisén 1872: 200–201).

¹⁵ "Dætur þrjár með dygd ok vitru / dygdar-gædd er Anna fæddi. / Máriu lét hún meyna heita, / meir elskandi en hverja þeira; / ættþrúðasta Jóakims dóttur / átti hún fyrst er dýrkaz mátti; / kunnig er nú Mária mǫnnum, / menn allir fá líku af henni".

542). Sagaen, som sikkert ikke er meget ældre end *Codex Scardensis* fra omkring 1360, menes for *Jóns sagas* vedkommende at være baseret på Pseudo-Mellitus' *Passio*; hvad angår *Jacobs saga*, regnes den for værende en bearbejdelse af den ældre islandske saga (som er baseret på Pseudo-Abdias' *Passio* med tillæg fra Honorius Augustodunensis' *Speculum ecclesiae*). Som påvist af Foote (1959: 9–10) findes der imidlertid også tilføjelser fra andre kilder, deriblandt *Speculum historiale*. Endelig findes fortællingen om Annas tre ægteskaber i AM 194 8vo, en lille håndbog i blandt andet geografi, historie, aritmetik og medicin, skrevet i Narfeyri og dateret 1387; på 34v findes under titlen "Ættartala Qnnu" en lille notits om Annas slægtsforhold.¹⁶

Et vidnesbyrd om dyrkelsen af Anna findes imidlertid først i 1397 i inventarlisten for Nikuláskirkja på Seltjarnarnes, hvor et "lykneski" af Anna nævnes (*DI IV*: 109). (Som påvist af Stefán Karlsson [pers. 1993] skal denne kilde dog nok tages med et vist forbehold, idet Vilchins-*máldagar* hører til de inventarlistes, som kun er bevaret i afskrift. Formuleringen virker her afstikkende i forhold til konteksten og tyder på at oplysningen om "lykneski Sanctæ Annæ" er en senere tilføjelse.)¹⁷ Derefter nævnes Anna ikke før end næsten et århundrede senere — dette er "avnnv likneski . . . med alabastrum" nævnt blandt ejendomme tilhørende kirken i Gufudalur i Barðastrandarsýsla i 1470 (*DI V*: 583; jf. *DI IX*: 197 og Bera Nordal 1986: 96–97) — men efter den tid synes dyrkelsen at være blevet almindelig. Således siges det i inventarlisten for kirken i Sandfell i Öræfi fra 1491–1518, at kirken er indviet til Gud, Jomfru Maria, Sankt Andreas og den hellige Anna ("Kirckia j Sandfelle j Litla hierade er helgud gude. jungfru mariu. Sancte Andrese og hinne helgu Aunnu"), og et "Sancte Onnu

¹⁶ "Esmeria het kona, en Elisabeth var dottir hennar, modir Iohannis baptiste. Anna het systir Esmerie. Ioachim atti fystur Aunnu. Maria var dottir þeira, moder drottens vors Iesu Christi; hun var ellzt dætra Aunnu. En þa ær Ioachim var andadr, þa gekk Cleophas ath eiga Aunnu; hann fastnadi stiupdottur sina Mariam Ioseph brodur sinum. Þau Cleophas og Anna gatu dottur ok kaulludu hana Mariam ok giptu hana þeim manni, ær Alpheus het. Þeira voru synir þeir Simon ok Iudas Thaddeus, Iachobus ok Ioseph, ær var i hlutfalli vith Matthiam. Sidazt atti Aunnu sa madr, ær Salome hét, ok attu þau Anna dottur, ær Maria hét, ok giptu hana þeim manni, ær Zebedeus hét, ok voro þeira synir þeir Iohannes postoli ok Iachobus" (udg. Kålund og Beckman 1908–1918: 156). Ifølge Förster (1925: 121) er denne beskrivelse sandsynligvis baseret på en latinsk kilde.

¹⁷ Når "likneski" eller "skrift" omtales i denne og de omkringliggende *máldagar*, står helgenens navn i islandsk genitiv foran disse substantiver og uden den selvfølgelighed, at vedkommende er hellig. Her har vi derimod "lykneski Sanctæ Annæ", som på alle punkter afviger fra normen.

kver syngjande med messu” nævnes blandt dens ejendomme (*DI VII: 37*).¹⁸ Inventarlisten fra 1491 for Andreaskirkja på Vestmanna-øerne nævner et “önnv skript” (*DI VII: 42*), og inventarlisten fra 1493 for Skorrastaðakirkja i Nordfjörður et “sancte anna likneske med jslendzkt fargan” (*DI VII: 199*). Endvidere vides det, at der i 1495 var et alter indviet til Anna i kirken i Skarð ved Skarðsströnd, for i sit testamente af 17. januar 1495 beder Solveig Björnsdóttir (d. 1495) om at blive begravet i kirken i Skarð, “þar sem sancti önnu alltari er þar firir framan” (*DI VII: 243*).

Som i resten af Europa synes opmærksomheden omkring Anna i Island at have nået sit højdepunkt omkring 1500 eller i de første årtier af det sekstende århundrede. Statuer af Anna nævnes i vurderingen af ejendomme tilhørende kirken i Hjarðarholt i Laxárdalur i 1514 (*DI VIII: 492*) og i regnskabet for 1551 for Grundarkirkja i Eyjafjörður (*DI XII: 197*), og fra præsten Jón Péturssons (1777–1842) “Greinileg Frásaga um merkilegar fornaldar-leifar í Höskuldstaðar-sókn innan Húnavatns=sýslu” skrevet 13. september 1820 vides det, at der også i denne kirke var en statue af Anna: “Yfir Kórðyrum er Stⁱ Mariu og Aunnu Likneski fest, önnur helldur á Barni, önnur á Bók, þetta af Trie og mikid gamallt” (Sveinbjörn Rafnsson 1983: II,483). Nogle af disse kunstneriske fremstillinger findes i øvrigt stadig i Island. Det bedst kendte, træskærerarbejdet fra Holt i Önundarfjörður (Pjms. 2069), har sin oprindelse i Tyskland. Kunstnerens navn kendes ikke, men det menes, at kunstværket, som er af eg og måler 111 × 86 cm., blev fremstillet i Lübeck omkring 1500. Det viser Anna og Maria siddende med Kristusbarnet imellem sig; han sidder på sin mors skød og rækker et æble hen til sin mormor, der holder en bog (sandsynligvis Det gamle Testamente) i den ene hånd (Kristján Eldjárn 1962: 20).

Selv om de spredte henvisninger til dyrkelsen af Anna ikke peger mod noget bestemt område som et midtpunkt for hendes kult, er der dog grund til at formode, at dyrkelsen blomstrede især på nordlandet, specielt omkring Hólar. Således vides det fra Biskop Gottskálk Nikulásson (d. 1520) testamente af 6. juni 1520, at et af de tre kapeller i kirken på Hólar var indviet til Anna (*DI VIII: 732, 734; DI IX: 295*; jf. Guðbrandur Jónsson 1919–1929: 202). Det vides yderligere, at der dagligt blev sunget sjælemesse og holdt andagt ved Annas alter (*DI VI: 218, DI VIII: 732–733*) — inventarlisterne for 1525 (*Sigurðar-*

¹⁸ Samme kirke kaldes i 1523 “Aunnu kirkia j Sandfelle” (*DI IX: 188*).

registur, *DI IX*: 295) og 1550 (*DI XI*: 851–852) giver detaljerede oplysninger om alterets udstyr — selv om disse andagter ikke synes at have haft høj prioritet blandt de gejstlige (Guðbrandur Jónsson 1919–1929: 205). Selv om Biskop Ólafur Rögnvaldsson (d. 1495) skriver i sin *Skipan um sálumessur á Hólum*, at det forventes, at kanniken, som er ansvarlig for alteret, synger messe “med odrum lærdum monnum þeim sem hann kann til fa”, antyder han ikke desto mindre, at ingen sådanne “lærde mænd” er til rådighed (“kann hann ok onguann fa þa skal hann lesa suo hatt ath uel megi heyra um kirkiuna uid sama alltare firir aptansong ok syngiandi messu um morgunin eptir ath hringdum kluckum til huorstuegia j stopli”; *DI VI*: 218–219).¹⁹ I ovennævnte inventarliste af 1525 nævnes det i øvrigt også, at der i kirken i Munkaþverá var et kapel indviet til Anna (“brik god j aunnu stuku”, *DI IX*: 305),²⁰ og at Möðruvallaklaustr i Hörgárdalur og kirkerne i Laufás i Eyjafjörður og Vellir i Svarfaðardalur ejede statuer af Anna (*DI IX*: 317, 331, 333).

Endnu et bevis på interessen for Anna er oprettelsen i 1500 af et broderskab dediceret til Anna i Hamborg.²¹ Ifølge dens fundats blev organisationen, “Sunte Annen der Iszlandesfarer”, stiftet til ære for Gud, Jomfru Maria og Anna, Þorlákr og Óláfr i Sankt Johans kloster af “Hermannus meyer jn der hilligen schriffth doctor vicarius ludolphus lemmeke prior Gerardus twelhoff supprior vnnd alle ander broder prediker orden Sunte Johans klostere bijnnen Hamburg mit der Ersamen menner Henningk Rauen hinrick vramen hans help hans hobingk hinrick van wysen hinrick Runneherd kersten lubben detleff honesschen Bernd engelken Euerd smijd vnde allen andern kopluden unde guden gezellen der gesellschop de Jslandesfarer” (*DI XVI*: 457).²² Denne organisation, “Anna Íslandsfari”, som eksisterede til ind i det nittende århundrede længe efter at sejlads til Island var

¹⁹ Jf. *DI VIII*: 732, 734.

²⁰ Jf. også “aunnu likneske forgyllt” og “önnu altaris brun” i inventarlisten for kirken i Munkaþverá (*DI IX*: 305, 306).

²¹ Sådanne broderskaber eller lav var meget almindelige specielt i Tyskland. Et Sankt Anna broderskab i Bremen nævnes i kilderne så tidligt som 1328 og fulgtes snart af lignende organisationer i Hamm, Mainz, Wimpfen og Worms for blot at nævne nogle eksempler. I større byer var der ofte adskillige Anna broderskaber; i Münster var der to, i Erfurt tre, i Lübeck fem og i Köln og Bremen ikke færre end seks (Kleinschmidt 1930: 138–140).

²² Jf. også udplukket fra bøgerne om de forskellige broderskaber i Hamborg i *DI XI*: 63: “Liber fraternitatis Sanctæ Annæ in monasterio sancti Johannis ordinis prædicatorum institutæ per cives et kopmannos hujus civitatis observantes reysa ad Islandiam; quem librum senatus eisdem mercatoribus annuit feria quarta post visitationem Mariæ anno

ophørt, bærer vidnesbyrd om den nære forbindelse mellem Tyskland og Island omkring 1500 og bestyrker Bekker-Nielsens (1964: 204–205) argument, at Anna-kulten kom til Island fra Tyskland. Selv om det femtende og især begyndelsen af det sekstende århundrede almindeligvis kaldes det engelske århundrede (“enska öldin”) i islandsk historie, karakteriseres denne periode af stærk tysk indflydelse. Tyske købmænd i Island nævnes så tidligt som i 1420erne (*DI XI*: 84; jf. *IV*: 269, 321–324), og sejlads fra Tyskland til Island blev almindelig specielt efter 1468, da Kong Christian I gav tyske købmænd i Bergen og andre byer tilladelse til at handle i Island (*DI XVI*: 424). Dette privilegium benyttedes især af købmænd i Hamborg, men også i Bremen, Lübeck, Danzig, Wismar, Rostock, Stralsund og Lüneburg.²³ Det er klart, at disse Hansakøbmænd, som nød betydelig større popularitet end de engelske, øvede indflydelse på islandsk kultur, og det er uden tvivl på grund af disse handelsforbindelser, at adskillige unge islændinge rejste til Tyskland for at studere (Jónas Gíslason 1983: 10). Disse studerende bragte højst tænkeligt bøger med sig tilbage til Island — en “sermons bok j þýsku”, for eksempel, nævnes i inventarlisten af 1525 for kirken på Hólar (*DI IX*: 298) — og det vides, at Biskop Jón Arason (1481–1550) købte sit bogtrykkeri, det første i Island, i Hamborg. Det er derfor næppe overraskende, at de to vigtigste litterære udtryk for Annas popularitet i Island, Annasagaen i Stock. Perg. fol. nr. 3 (*Reykjahólabók*), som i dette bind af *Arkiv för nordisk filologi* behandles af Marianne Kalinke, og den såkaldte *Saga heilagrar Önnu*, som diskuteres nedenfor, er baseret på (neder)tyske kilder.

Anna-legenden findes også i senmiddelalderlig islandsk lyrik og er inkluderet i *Rósa* (udg. Jón Helgason 1936–1938: I,2,6–35), som i et håndskrift fra det sekstende århundrede (AM 622 4to) tilskrives en vis Sigurður blindur.²⁴ Historien om Anna og Joachim og Jomfru Marias undfangelse, fødsel og tempelgang fortælles i strofe 39–50 og synes at være baseret på *Mariu saga*. Legendens findes også i Hallur Ögmundarsons *Náð* (strofe 39–70; udg. Jón Helgason 1936–1938: II,4–26; se

---

quingentesimo septimo, presente Domino Marquardo vam Lo proconsule, salvis institutionibus hujus civitatis”.

²³ Direkte sejlads fra Rostock, Stralsund og Lüneburg til Island nævnes ikke i kilderne. Også hollandske købmænd sejlede til Island (det nævnes i kilderne at i 1471 ankom to skibe fra Amsterdam til Hafnarfjörður [*DI XI*: 24]), men de synes at have haft begrænset interesse i Island og forsvinder fra kilderne i første halvdel af det sekstende århundrede.

²⁴ Jón Helgason (1936–1938: I,2,35).

også n. 11) og efterfølges her af fortællingen om Annas tre ægteskaber (strofe 75–79). Yderligere henvisninger til Anna findes i *Ljómur* (udg. Jón Helgason 1936–1938: I.2,122–139), som tilskrives Jón Arason (se n. 25), hvor i strofe 8 Maria kaldes “Dyrre dottur Aunnv”, i *Kristbálkur* (udg. Jón Helgason 1936–1938: I.2,144–156), hvor i strofe 18 Maria siges at være “borinn af Onnu” (jf. også *Salutatio Mariæ A* og *B*, henholdsvis strofe 9 og 16 [udg. Jón Helgason 1936–1938: II,230–238]) og i *Niðurstigningsvísur* (udg. Jón Helgason 1936–1938: I.2,221–238) og *Bodunarvísur* (udg. Jón Helgason 1936–1938: II,29–33), hvor i henholdsvis strofe 4 og 12 Maria kaldes ‘Joachim og Annas barn’.²⁵ Anna nævnes også i strofe 4 af *Græðarinn lýðs og landa* (udg. Jón Helgason 1936–1938: II,181–195), i strofe 19 af *Máriubýkill* (udg. Jón Helgason 1936–1938: II,212–228), i strofe 25 af *Pálsdiktur* (udg. Jón Helgason 1936–1938: II,287–291) og i strofe 20 af *Vísur af Máriu Magdalene I* (udg. Jón Helgason 1936–1938: II,386–389). Endelig vides det, at en “Carmen de sancta Annâ” fandtes i et håndskrift fra første halvdel af det sekstende århundrede, hvilket Árni Magnússon ødelagde efter at have kopieret digtet. Eftersom også afskriften er gået tabt, vides der intet om digtets indhold og form.²⁶

Endelig kan det bemærkes, at Annas navn findes i AM 431 12mo fra Vestfjordene fra omkring 1550 (Stefán Karlsson 1970: 139, n. 66). Størstedelen af håndskriftet optages af *Margrétar saga*, hvorefter følger nogle forløsnings-formularer på islandsk og (forvansket) latin under titlen “Lausn ifir iodsíukre konu” (udg. Kálund og Beckman 1908–1918: III,86–90). I disse formularer bliver Anna nævnt to gange:

²⁵ Henvisningen til Anna findes ikke i alle håndskrifter af *Niðurstigningsvísur*. Den findes kun i fire af de seks håndskrifter af den såkaldte H-gruppe, og strofe 4 trykkes derfor af Jón Helgason selvstændigt på s. 237. Jón Þorkelsson (1888: 328) såvel som Finnur Jónsson (1920–1924: III,129), Páll Eggert Ólason (1919: 419), Jón Sigurðsson og Guðbrandur Vigfússon (*Biskupa sögur* II,546, n.1) og Gschwantler (1968: 158) tilskriver alle Jón Arason *Niðurstigningsvísur*, mens Jakob Benediktsson (1964: 239) og Jón Helgason (1936–1938: I.2,219) er skeptiske og påpeger, at han nævnes som forfatter kun i H-gruppen af håndskrifterne. Finnur Jónsson (1918: 23) har imidlertid påpeget verbale overensstemmelser mellem *Niðurstigningsvísur* og *Píslargrátur* og *Ljómur*, som begge med nogenlunde sikkerhed kan tilskrives Jón Arason, og mener, at disse peger mod én og samme forfatter.

²⁶ I AM 711b 4to, som blandt andet indeholder *Allra kærasta jungfrú mín*, skriver Árni Magnússon: “Þessar Mariu vísur eru uppskrifadar epter kalfskinns rulle (Rotulo membraneo) gamalle, enn eigi vel skrifadre, og bokstafadri sumstadar ódrúvis enn riett er. Skriften var, sem syndest, litlu elldre enn reformatio Religionis in Islandiâ, hier um de anno 1520–30–40. A sömu Rullu var og Carmen de Sancta Annâ, sem eg og þadan uppskrifad hefe. Rullan var skrifud ä badum sidunum og er nu [1728] eydelögð” (Jón Helgason 1936–1938: II,261).

“In nomine patris et filii et spiritus sancti, Amen. Anna peperit misericordiam, Maria peperit Christum, Elizabet peperit Iohannem calma peperit siue malcus, siue uniuersus, siue semina, siue marcus, exiit foras beata uirgo Maria peperit saluatorum Iesum Christum, qui natus est de uirgine Maria” (89) og “Anna peperit Marriam, Maria peperit Iesum Christum, Elizabet peperit Iohannem baptistam, sic per meritum et orationem sanctissime Marie perpetue uirginis pareat hæc mulier suum infantem. Amen. Pater noster. Ave Maria in nomine patris et f. s.” (90). Navnet Anna vides i øvrigt at have været brugt siden det femtende århundrede; i 1910 var Anna det sjette almindeligste pigenavn i Island, i 1982 det fjerde, og i 1989 det tredje almindeligste navn i Island.

Saga heilagrar Önnu

Saga heilagrar Önnu (ShÖ) er, som påvist af Bekker-Nielsen (1964: 107–108), en oversættelse af Hans Dorns 1507 Braunschweig tryk af *De historie von der hilligen moder Anna*, normalt kendt under titlen *St. Annen Büchlein* (SAB).²⁷ Dette værk, *St. Annen Büchlein*, er i sin oprindelige form en samling af tekster omhandlende Sankt Anna, og det er anden del af samlingen, “Sunte Annen legend und all oeres geschlechtes”, der nu repræsenteres af Dorns tryk af 1507. Selve “Sunte Annen legend und all oeres geschlechtes” (*alias St. Annen Büchlein*) er en anonym oversættelse af den nederlandske *Die historie van die heilige moeder Santa Anna ende van haer olders daer si van geboren is ende van horen leven ende hoer penitenci ende mirakelen mitten exempelen*.²⁸

Den islandske oversættelse er overleveret i to håndskrifter, AM 238 fol. III og AM 82 8vo, som begge er defekte. AM 82 8vo, som af Kålund (1889–1894: II,383) dateres til første halvdel af det syttende århundrede, og som Bekker-Nielsen (1964) viste tilhører samme oversættelse som AM 238 fol. III, består af 112 blade og dækker *vitaet* og omkring to tredjedele af mirakelfortællingerne; teksten bryder af ved begyndelsen af et jærtegn om en eneboer (SAB: “Dat lxiix capittel van einem klusener”). AM 238 fol. III, et fragment bestående af kun

²⁷ En udgave af *Saga heilagrar Önnu* og *St. Annen Büchlein* er under forberedelse af denne artikels forfatter. Emendationer til den islandske og nedertyske tekst markeres ikke i de følgende udpluk og eksempler.

²⁸ Jeg takker Marianne Kalinke for disse oplysninger.

to blade, begynder på 110r i AM 82 8vo og dækker den resterende del af jærtegnet om eneboeren og størstedelen af et jærtegn om en student (SAB: "Dat lxx capittel van einem studenten"). Fragmentet blev af Kålund (1889–1894: I,200) dateret til det femtende århundrede. Stefán Karlsson (1978) har imidlertid påvist, at det er med samme hånd som Stock. Papp. 4to nr. 24, AM 153 4to og seks eller syv breve fra 1526–1546, inklusive to skrevet i Kalmanstunga i Borgarfjörður og dateret 27. juni 1541 (Rigsark., Isl. nr. 23 og 24, det sidste nu i Þsjks. Isl.), som begge angår Ari Jónsson, søn af Biskop Jón Arason. Fælles for alle brevene er at de kan associeres med Jón Arason og hans kreds. Stefán Karlsson har yderligere påvist, at overskrifterne i AM 153 4to er med Ari Jónssons hånd og mener, at skriveren sandsynligvis var Ari Jónssons kollega. Fragmentet kan således med nogenlunde sikkerhed dateres til anden fjerdedel af det sekstende århundrede.²⁹

Omfanget af den manglende del af oversættelsen kan ikke afgøres med sikkerhed, for kun *vitaet* og den efterfølgende samling af bønner følger rækkefølgen af kapitler i *St. Annen Büchlein*.³⁰ Kapitlerne i denne del af *Saga heilagrar Önnu* svarer til *St. Annen Büchlein* på følgende måde: LV > SAB LV; LVI > SAB LVI; LVII > SAB LVII; LVIII > SAB LXV; LIX > SAB LIX; LX > SAB LX; LXI > SAB LVIII; LXII > SAB LXI; LXIII > SAB LXIV; LXIV og LXV > SAB LXVIII (begge kapitler har samme nummer); LXVI > SAB LXIX; og LXVII > SAB LXX. Ikke inkluderet i oversættelsen er kapitel LXII ("Dat lxii capittel. Ein mirakel van eynem cartuser"), LXIII ("Dat lxiii capittel van eynem schepmanne, de vor na Engellant"), LXVI ("Dat lxvi capitel van einem hedeschen soldan"), LXVII ("Dat lxvii capittel van einem iungelinge"), LXXI ("Dat lxxi capittel van eynem bischoppe in Engellant") og LXXII ("Dat lxxii capittel van einer iunckfruwen") og det efterfølgende afsnit om "de mirakel vnde de teken de thoduren schein sint vor Sunte Annen houede".

I denne forbindelse er det værd at bemærke, at de afsluttende linjer i jærtegnet om en ung mand ("Dat lxi capitel van einem iungelinge"; *ShÖ* LXII) afviger i de to tekster. Mens det i *St. Annen Büchlein* siges, at den unge mand byggede kirker til ære for Anna og døde i en alder af 160, har *Saga heilagrar Önnu* følgende epilog: "Petta æfinntyr

²⁹ I *Ordbog over det norrøne prosasprog: Registre* (1989: 437) dateres håndskriftet til ca. 1520–1560.

³⁰ Kapitlerne i *Saga heilagrar Önnu* nummereres ikke i de to håndskrifter.

var vppskrifad og fest vpp yfer S. Önnu alltare, ad sem flestir menn tæki sig til ad þiona hennj. Þetta giordi eign prestur, sem þar var med þeim j skipinu, og þetta skrifade eg vt af hanz munne" (82; 102r,6–12). At dette ikke er opfundet af oversætteren er klart, for epilogen findes ved slutningen af kapitel LXIII ("Dat lxiii capittel van eynem schepmanne, de vor na Engellant"): "Dut mirakel wart geschrefen vnde gehenget vor Sunte Annen altar, vp dat id vele minschen toege to orem deinste, also id dede van einem prester, de mede in dem schepe was, wart dut gheschreuen, vnde vt synem munde hebbe ick dut gehort" (pi,v). Det er sandsynligt, at der i forlæget for AM 82 8vo var en lakune fra slutningen af kapitel LXI ("Dat lxi capitel van einem iungelinge") til slutningen af kapitel LXIII, selv om muligheden for at denne del af teksten ved en fejltagelse blev udeladt af skriveren af AM 82 8vo, eller manglede i den kopi af *St. Annen Büchlein*, som den islandske oversætter benyttede, naturligvis ikke kan udelukkes.

Som Bekker-Nielsen (1964: 207) har påpeget, er de to håndskrifter nært beslægtede: "De sidste sider i AM 82 (bl. 110r–112r) gengiver teksten paa første side af fragmentet i AM 238 saa nøje, at papirhaandskriftet maa være en afskrifts afskrift af teksten i pergamentshaandskriftet, AM 238, eller maaske snarere en afskrift af et søsterhaandskrift, der har været mere defekt mod slutningen, end det bevarede fragment er". At AM 82 8vo ikke stammer direkte fra AM 238 fol. III er klart, for i et par tilfælde bevarer AM 82 8vo tekst, som ikke findes i AM 238 fol. III, eller har en nøjagtigere gengivelse af den nedertyske tekst:

SAB: Se sprack. Is Anna din moder, so mot ick io dyn suster syn (qv,r)

82: Hun suarar. Ef Anna er þyn moder, þa ma eg vera þyn syster (110r,18–110v,1)

238: Er Anna þin móder, þa mæ eg vera þin syster (1r,7)

SAB: Entbarmet iw ouer alle, de in dem echte syn, vnde sunderliken de iw leuen vnde hilgen elderen eren (qvi,r)

82: Myskuna þu øllum þeim, sem lifa j riettum hiwskap, sierdeilis þeim, sem a þig trua og þynum forelldrum heidrann giøra (111v,14–17)

238: Myskuna þu ollum þeim, sem lifa j rettum hivskap, sierliga þeim, sem æ þig trua ok þina for elldra (1r,25–26)

- SAB: ... der sere innich lach in sinem bede (qvi,v)
 82: ... er goodfvsliga lá a sinnj bæn (112r,9–10)
 238: ... er miog gödfusliga læi æ sinum bænum (1r,31)

Generelt er teksten i AM 238 fol. III dog mere korrekt end teksten i AM 82 8vo:

SAB: ... vnde leuede lxx iar, vnde darna wart he borgemester vnde des konniges radt (qiv,v)

238: Hann lifdi lxx. áár, ok þar eptter vard hann kongsens hæsta ráð (1r,3)

82: Hann lif<d>e lxx. ar og vard kongsins hæsta rad (110r,7–8)

SAB: Su, dut is miner doughtersone (qv,v)

238: Sia þw, þetta er minn dottur son (1r,13)

82: Petta er minn dottur son (110v,17–18)

SAB: He opent den himmel vnde slut de helle vor de ienne, de my deinen (qv,v)

238: Hann lykkr vpp himininn enn byrgir apttur helviti fyrer ollum þeim, er mier þiona (1r,13–14)

82: Hann lykkr vpp himnennum enn byrgir aptur helvyte fyrir ollum þeim, er oss þiona (110v,18–111r,1)

SAB: ... van welker in menschliker natur iw gewerdiget hebbet in enfangende den honnichsote namen Jesus (qvi,r)

238: ... af hverre j mannligre natturv þw virst hefer ath fá þad hvnangi sætara nafn Jhesu (1r,23–24)

82: ... af huørrj hann mannliga natturu tók og virst hefur ad fá þad hunange sætara nafn Iesv (111v,7–9)

SAB: ... vnde dat se moeten fruchtbar werden in dem lichamme vnde in der zelen (qvi,r)

238: ... ok ad þeir megi audlazt æ vaxtasamer <ad> vera j likama-num ok sælvne (1r,28–29)

82: ... ad þeir meigi ødlast avaxtarsamir ad vera a sálu og lykama (112r, 3–5).

SAB: Do antwerde he (qvi,v)

238: Þæ swaradi hann (1r,32–33)

82: Þa sagde hann (112r,13)

Det kan også bemærkes, at AM 82 8vo enkelte steder har tillæg til den nedertyske tekst, som ikke findes i AM 238 fol. III:

SAB: O, leue moder vnde suster (qv,r)

238: Heyrdu, kæra möder ok syster (1r,8)

82: Heyr þu, kiæra heilaga moder og syster (110v,3-4)

SAB: Du hefst vns alle tidt geeret (qv,r)

238: ... þv hefer oss alla thima vel heidrad (1r,11)

82: ... þu hefur oss alla tyma vel þienad og heidrad (110v,11-12)

SAB: Hirvmme bidde yk iw otmoedichliken doerch orer beyder vordeinst (qvi,r)

238: Hier fyrer bid ek þig litelatliga fyrer beggia þeirra for þienann (1r,24-25)

82: Hier fyrir bid eg þig lytilatliga fyrir þa forþienann manndomsins medtekning pynu og dauda og blessada blodz vthelling Jesu Christj (111v,10-13)

Selv om eksemplerne er få, viser de, at AM 82 8vo ikke stammer fra AM 238 fol. III. I stedet synes håndskriftet at gå tilbage til et søsterhåndskrift til AM 238 fol. III, hvilket, som Bekker-Nielsen bemærker, muligvis var mere defekt mod slutningen end AM 238 fol. III. Det fremgår også af eksemplerne, at AM 238 fol. III ikke er originaloversættelsen men højst tænkelig en kopi. En *terminus post quem* for originaloversættelsen er sandsynligvis 1507 (Dorns tryk); Reformationen i 1550 er en sikker *terminus ante quem*. Oversættelsen kan muligvis forbindes med Hólar, enten med Jón Arason og hans kreds eller med hans forgænger, Gottskálk Nikulásson.

En sammenligning af *Saga heilagrar Önnu* med *St. Annen Büchlein* viser, at sagaen slavisk følger fremstillingen i det nedertyske forlæg. Bortset fra en indledende afladsbøn, der i øvrigt også kendes i islandsk overlevering (udg. Bekker-Nielsen 1964: 64), og en kort introduktion medtager oversætteren alle de fromme bønner og andre indskud, som beretningen er pyntet med. De to tekster begynder med en introduktion af Emerentia, Annas mor, og det fortælles, at Emerentia søger råd hos disciplene på bjerget Karmel, om hvorvidt hun skal gifte sig eller ikke. Efter tre dages intens bøn ser karmeliterne i en åbenbaring et træ med smukke grene. Én gren er smukkere end alle de andre og bærer en frugt, som snart blomstrer. En stemme fra himlen forklarer, at træet symboliserer Emerentia og hendes hellige afkom. De følgende tre kapitler (IV-VI) fortæller derefter om Emerentias og Stollanus' ægteskab, Esmerias fødsel og Annas underfulde undfangelse og fødsel på en tirsdag (den ugedag middelalderen helligede hende) og om, hvordan en engel anbragte fire skinnende

bogstaver, ANNA, på brystet af det nyfødte barn. Som et sidespring fortælles det i et indskudt jærtegn, at en blind fik sit syn efter at have berørt bogstaverne. I kapitel VII og VIII beskrives Annas barndom og ungdom i templet i Jerusalem og Emerentias død. Kapitel IX–XXIV giver derefter historien om Annas tre ægteskaber. Først gifter hun sig med Joachim, med hvem hun efter tyve års barnløshed endelig ved Guds hjælp får Jomfru Maria, som er hovedpersonen i kapitel XIII–XXI. Efter Joachims død gifter Anna sig (efter en engels befaling) med Cleophas, der dør inden deres datter, som også hedder Maria, bliver født. Endelig gifter Anna sig (igen efter en engels befaling) med Salome, og føder en tredje datter, Maria. Disse to Mariaer gifter sig med henholdsvis Alfæus og Zebedæus, som bliver forfædre til et apostolsk og helligt afkom. Jomfru Marias trolovelse, bebudelsen og Annas glæde over, at hendes datter skal føde Guds søn, er emnet for kapitel XXV–XXXI, men så indtræffer nogle problemer, som beskrives i kapitel XXXII–XXXV. Mens Anna er på indkøb i Jerusalem, drager Maria og Josef til Bethlehem for at skrives i mandtal. I sin fortvivelse over Marias fravær rejser Anna ud for at lede efter sin datter, og først da hun har mødt de hellige tre konger finder hun sin familie i stalden. I kapitel XXXVI–XLVI beskrives Jesu offer i templet, flugten til Ægypten og Annas sorg over igen ikke at kunne finde sit barn og barnebarn. I sin søgen kommer Anna til Bethlehem, netop som de førstefødte drengebørn bliver myrdet, og hun bringer trøst og hjælper børnenes forældre med at begrave dem. Derefter drager hun ud i ørkenen for at gøre bod. Her fristes hun af djævelen og trøstes af en engel. På Jesu opfordring opsøger Maria og hendes søstre samt Elisabeth og Johannes Døberen Anna i ørkenen, hvor de alle bliver indtil hendes død (på en tirsdag), hvorefter de begraver hende i Nazareth (XLVII–LI). En beskrivelse af Annas slægtsforhold (LII) og nogle bønner (LIII–LIV) afslutter de to hovedafsnit, *vita* og *mors*, af legenden om Anna.

Den resterende del af helgenlevnedet består af jærtegn virket ved Annas forbøn. Magt og hævn forenes her med barmhjertighed og helbredelse, og alle miraklerne fremstiller Anna som en mægtig og undertiden voldsom beskytter af sine tilbedere og ejendomme (som belyst i LIX og LXXI),³¹ men også som en helgen til rådighed for ethvert menneske i sjælelig eller timelig nød.

---

³¹ Kapitel LIX handler om en kvinde, som bliver sat i fængsel og pint, fordi hun nægter at holde op med at tilbede Anna, og som helbredes og løslades ved Annas hjælp.

Hovedpersonerne i jærtegnene er hovedsagelig, men ikke udelukkende, kvinder. Således fortælles det, at en kvinde, som fejlagtigt beskyldes for at have myrdet sin mand, på forunderlig vis bliver løsladt (LV); en anden kvinde, som dør fra tre småbørn, bringes til live (LVIII; *ShÖ LXI*); og en tredje kvinde, som er ved at brænde inde med sine tre småbørn, frelses ved Annas hjælp (LVI). Andre jærtegn med kvinder som hovedpersoner inkluderer kapitel LXIV (*ShÖ LXIII*) om en ung enke, som beslutter at følge Annas eksempel og ikke gifte sig igen, og som, da hun bliver tvunget af en bejler, bliver hjulpet af Anna, og kapitel LXVIII (*ShÖ LXV*), som beskriver, hvorledes Sankt Birgitta i en åbenbaring ser Anna, som introducerer sig som en skytshelgen for ægtefolk og udvirker af frugtbare ægteskaber. Den første funktion behandles i kapitel LVIII (*ShÖ LXI*) samt i kapitel LXXII, hvor der berettes om en kvinde som efter at have kritiseret Anna for hendes promiskuitet i et syn ser Anna med hendes hellige afkom. Den sidste funktion illustreres i kapitel LXV (*ShÖ LVIII*) om et ægtepar, som efter mange års barnløshed får et barn ved Annas forbøn. Andre jærtegn fremstiller Anna som skytshelgen især for kvinder i barselseng og inkluderer kapitel LXX (*ShÖ LXVII*) om Basilianermunken Sankt Procopius og kapitel LXVI om en hedensk sultan, som med sin hær lægger de kristne nabolande under sig.³² Under en af massakrene forsøger hans mænd forgæves at brænde en kirke indviet til Anna. Sultanen går ind i kirken, hvor han ser Anna selvtrødte, og indser, at de tre beskytter kirken. Dybt chockeret over deres magt beordrer han sine mænd at tilgive den hedenske tro og tilbede Anna og hendes familie i stedet. Mændene er først uvillige, men da Anna på hjemvejen får en storm til at lægge sig, indvilliger de. Ved hjemkomsten finder sultanen sin kone i barselnød; på hans opfordring påkalder hun Anna, og straks lindres hendes smerter.

Jærtegnet i kapitel LXVI overlapper i nogen grad med fortællingerne om Anna som skytshelgen for sømænd, et tema, som er emnet for, for eksempel, kapitel LXIII om sejlere, som bliver tilbedere af Anna, da hun får en storm til at lægge sig.³³ Noget mindre hæv-

---

Kapitel LXXI, som ikke findes i den bevarede *Saga heilagrar Önnu*, handler om en biskop i England, som falder af sin hest og brækker halsen, netop som han skal til at forbyde dyrkelsen af Anna.

³² Dette kapitel findes ikke i den bevarede *Saga heilagrar Önnu*.

³³ Dette kapitel er ikke inkluderet i den bevarede *Saga heilagrar Önnu* men findes på islandsk i *Reykjahólabók* II, 450–451.

vunden er jærtegnet i kapitel LX om en sømand og hans kone, som angribes af sørøvere. Sømanden bliver myrdet, og hans kone, som er gravid, bliver fanget og efterladt på en ø, hvor hun føder et dødt barn. I hendes sorg kommer Anna til hende og gør både hendes mand og barn levende og bringer familien tilbage til skibet. Andre jærtegn, som fremstiller Anna som en beskytter af mennesker blandt fjender, er kapitel LXI (*ShÖ* LXII), LVII, LXVII,³⁴ og endelig LXII om kongen af Danmarks kansler, som forlader hoffet for at drage på en pilgrimsfærd for sin sjæls frelse.³⁵ På rejsen angribes han og hans medrejsende af hedninge, og den danske pilgrim dræber ved en fejltagelse en af hedningerne med sin stav. Han bliver følgelig sat i fængsel og dømt til døden. Hans medrejsende forsøger forgæves på at få ham løsladt, og endelig påkalder han Anna, som udvirker et jordskælv, der bevirker, at han kan undslippe, og en stærk vind, som bringer ham tilbage til sine medrejsende.

En sammenligning af *Saga heilagrar Önnu* med *St. Annen Büchlein* i Dorns tryk viser, at de to tekster har visse karakteristiske træk til fælles, især udeladelser, som tyder på, at dette tryk, eller under alle omstændigheder et nært beslægtet tryk, er kilden til den islandske tekst. I citatet fra Salmernes Bog 30:2 ("In te, Domine, speravi; Nun confundar in aeternum; In iustitia tua libera me et eripe me"), for eksempel, gengiver både den nedertyske og den islandske tekst kun de fire første ord af det latinske vers men har komplette oversættelser.³⁶ Det samme er tilfældet i citatet fra Salmernes Bog 41:2-3 ("Sicut cervus desiderat ad fontes aquarum, Ita desiderat anima mea ad te, Deus. Sitivit anima mea ad Deum fortem, vivum; Quando veniam, et apparebo ante faciem Dei?"), hvor begge tekster udelader "ad fontes aquarum, Ita desiderat anima mea ad te, Deus" og "Quando veniam, et apparebo ante faciem Dei?" men ikke desto mindre inkluderer en oversættelse af de udeladte ord.³⁷

³⁴ Dette kapitel er ikke inkluderet i *Saga heilagrar Önnu* men findes på islandsk i *Reykjahólabók* II,459-461.

³⁵ Dette kapitel er ikke inkluderet i *Saga heilagrar Önnu* men findes på islandsk i *Reykjahólabók* II,447-450.

³⁶ "In te, Domine, speravi. In dy, Here, hebbe ik gehopet, vnde enschal nicht beschendet werden in ewichheit" (kiii,v) > "In te, Domine, speravi. I þier, Dr(ottinn), treystist eg, og eg skal eckj fordrifinn verda ad eilyfu" (82; 66r,17-19).

³⁷ "Sicut desiderat cerus sitiuit anima mea ad Deum. Gelikerwys also dat herte begert de boerne des waters, also begert myn sele to dy, mynem leuendigen borne. Wannerschäl yk komen vnde openbaren vor dat angesichte mynes Goddes" (kvi,v) > "Sicut desiderat cervus sitiuit anima mea ad Deum. Somuleidis so sem hiörturinn girmist brunn fersks vatn(s), so girmist myn sal til myns lifanda bruns. Huonar skal eg koma og opinberast

Der findes i *St. Annen Büchlein* også mange eksempler på, hvad der forekommer at være ubearbejdet kondensation eller ekstrem redaktion af teksten og sjusket typografi, som afspejler sig i den islandske tekst. Et eksempel er henvisningen til Salomons trone som Jomfru Marias forbillede i kapitel XV, hvilket især synes at have voldt vanskeligheder for både den tyske redaktør og den islandske oversætter: "Maria is ock to dem vefteinden male des waraftigen Salemonie tron vnde grote stoel van elpenbenen ghemaket, wente he heft vormiddelst oer syck besmedet iunckfrwschop vnde renicheit Iesu Christo dem waren Salomone einen stol beret, vp welkem he in orem lichamme negen mante rastet hefft" (dviii,v-ei,r); denne (forkludrede) sætning gengives i *Saga heilagrar Önnu* på følgende måde: "Hun lykist j XV. sinne Salamons stole af fylsbeine giordur, þuiat hun hefur þeigit ad smýða sinn jumfru dom og hreinleika Jesu Christi þeim sannliga Salamons hefur eirn stól vppbuid, j huorium hann j hennar lykama ix manude huylst hefur" (82; 28r,9-16). En sammenligning med parallelsteder i *Reykjahólabók* afslører flere eksempler på uheldige udeladelser og fejl i 1507 trykket af *St. Annen Büchlein*, som også findes i *Saga heilagrar Önnu*. Et eksempel er henvisningen i *St. Annen Büchlein* til Sara i Det gamle Testamente som Marias forbillede: "Se ys ock de benedigede Zara, de patriarche nicht allene den minschen besunderen ock den engelen, van welker minschliker frolicheit lachede Iesus, alse Jsaac geboren wart" (dvii,r), hvilket gengives i *Saga heilagrar Önnu* som "[h]un er og sv blezada Zara höfud fedrana eckj alleinasta manna helldur og einglanna, af huorium fagnade er Iesus borinn var" (82; 26v,9-13); her bevarer *Reykjahólabók* uden tvivl en oprindeligere og mere korrekt version: "Hvn er og kend vid hina blezada Zæra. sem aller glöddvntz vid til komv Ysaac og moder hans hlo af fagnade er hvn leit hann fæddan. So fognvdu og eigi at eins patriarchar eda adrer menn helldr og hellger einglar er þeir sæv Jhesvm fæddann med mannlegre nattvr" (II,344). En lignende form for forvanskning findes i henvisningen til Rakel som Marias forbillede: "Se is ock tho dem negeden male de suluighe salighe Rachel, welke de den waren Josep ghetelet hefft, de dar nicht allene gheworden is ein here syner broder vnde des heilen landes van Egipten, besunderen ock eyn forste der enghele vnde ein

---

fyrir asionu myns Guds" (82; 69r,9-14). Et yderligere eksempel er "Jn charitate graciosior. Jn reinnicheit purer vnde in dogeden vullenkomener" (fii,v), der gengives som "Jn caritate graciosior. J hreinleika hreinna og fullkomenn j flestum dygdum" (82; 37v,14-16).

here aller creaturen Jesus Christtus gebenediget in ewicheit" (dvii,v–dviii,r); dette oversættes i *Saga heilagrar Önnu* som "[h]un lykist og j IX sinne þeirre heilsu fullu Rachel, huor þann sanna Joseph fædt hefur, huor ad ei var einasti eirn herrá sinna brædra og heilsa Egipta landz, helldur einglanna hofudz madur og allra skiepnanna Jesus Christus ad eilyfu blezadur" (82; 27r,9–16). Som Marianne Kalinke bemærker, er de ord, der er nødvendige for at forstå forbindelsen mellem Det gamle og Det nye Testamente udeladt, og igen synes *Reykjahólabók* at bevare en bedre tekst: "hvn er reiknvt vid blezada Rachel, af hverre at gvdh gaf henne einn son er Josep <hiet> j hvurr ecki at eins var herra yfer sinvm brædrvm helldr var hann og einn herra yfer heilv Egipta lande. So var og blezada Jhesvs sonvr Mario. eige at eins einn herra heilagra eingla þa helldr allra creatvra" (II,344). Som tidligere nævnt, kan det ikke afgøres, om denne form for sløset redaktion eller forkortning af teksten er Hans Dorns værk, eller om den allerede havde fundet sted i hans forlæg.

Store dele af oversættelsen følger *verbum de verbo* princippet, hvilket ofte fører til syntaktiske problemer og afvigelser fra normal islandsk sprogbrug. Et eksempel af denne art er oversættelsen af "Sampson vnde Samuel de propheten hadden beide moders, de lange vnfruchtbar weren gewest" (cvi,v) som "Samsónz og Samuelz spamannz hofdu þeirra mædur leingi obyriuvr verid" (82; 18v,18–20), hvor en mere idiomatisk sætningsbygning ville have været: "Samsónz og Samuelz spamannz mædur hofdu leingi obyriuvr verid". Af yderligere eksempler kan nævnes:

De sake wurvme ys dat de naturliken mesters schriuen, so kummet dat leuent de helften tit lenger in der marice, wanner ein frwe ein medeke entfangen hefft (evii,v–eviii,r) > Fyrir huoria sök þad meistarliga skrifelse nattvrliga, suo kiemur barnsins lyf j sinnar modur kuid eptir tyma leingd, helldur enn ein fru fær eitt barn til syn (82; 34v,15–20)

Weret sake dat ein deinstmaget dem konninge vnde siner moder vnde orer moder oren deinst louede vnd ore deinstmegede to warende, vnde de konnik vnde sin moder vnde oer moder oer loueden to beschermende vnde oer to helpende in alle oren noden, vnde eyn van sinen denstendemaget venge vnde vorretliken vnde mit vnrechte iamerlicken pinegeden vnde vorder mit vnrechte vor den richter bracht worde van ome to entuangende de sentencien des dodes, vnde de konnick mit siner moder vnd oerer moder iw vormande, vrage ik iw, efte de konick syne lofte holden schulle effte

nicht (miii,r-v) > *Væri þesse sök ad eins þionustu kuynna kongsinz og hans modur og hanz modur modur sinne þionustu lofode, og þessi þionustu kuynna skyllde af þeim vardueitast, og kongurinn og hans modur og hennar mooder lofudu ad venda hana og hennj til hialpar vera j allri hennar neyd, og eirn af hans þienurum tæki þessa kuynn rangliga med oriett og hardliga pynde og epter það med orietti færðid fyrir raded seigiande yfer hana frammsögu daudanz. Eg friettj ydur, ef kongurinn med sinne mödur og hennar modur formanar ydur, þa frietti eg ydur, ef kongurinn skal hallda synu lofe edur ei* (82; 80v,7–81,3)

I tillæg er der i *Saga heilagrar Önnu* en del oversættelsesfejl, så som, for eksempel, “*quam gantz van sick suluen*” (iviii,v) > “*kom strax til sialfrar syn*” (82; 64r,12–13), “*eyn engelsch leuent*” (kii,v) > “*eignnligt lyf*” (82; 65v,12–13), “*in minem lidende*” (lvii,v) > “*j mynu lyferne*” (82; 76v,16) og “*ein deil iar*” (nvii,v) > “*j eitt ar*” (82; 90v,4). Yderligere eksempler inkluderer:

Doch nicht myn was sze myt vuriger begerynghe wachtende des godliken gelofftes, dar oer thovorne togesecht was van dem hylgen vader Archos, alsoz dat oer de krafft Godes vmmeschinen scholde vnde sze denne noch fruchtbar maken (bii,r) > *Þo var hun eigi ominnug med godfusligri astundann vaktande þa gudliga lofun, er henne var fyrir til sagt af þeim heilaga fodur Arcas, ad henne skyllde suo skynande Gudz kraptur, þa hun væri eckj barn bær fyrir alldurz saker* (82; 7v,9–14).

Also de prester des tempels dat seghen vnde horden, dat oeme ein dochter geboren was, szo weren se sere frolyk vnde vorfrowden sik vnde loueden vnszen Heren mit mannigerleige louesonck vnde deden Joachim vnde sinem gesinde grote reuerencien (diii,v) > *Sem kiennj madur musterisins sa þetta og heyrde, ad hanz dottur borinn var, suo vard hann miög gladur og fagnade med sialfum sier og lofode vorn Herra med margfolldum lofsong. Suo giörde Joachim og hanz heima menn mykla dyrliga hatyd* (82; 23r,17–23v,4)

Also Joachim vnde Anna Marien, ore dochter, Gode in den tempel geoppert hadden vnde eine tidtlanck by or gebleuen weren, benedigeden vnde loueden se vnsen Heren God almechtich vor sine ghaue vnde barmherticheit, de he oene bewiset hadde (fiii,v–fiv,r) > *<S>em Joachim og Anna höfdu offrad dottur syna Mariu til Templum Domini, og lytinn tyma, sem þav voru fra hennj farenn, lofudu þav og dyrkudu og margfalldar þackir giördu vorvm Herra Gude almattugum fyrir synar giafer og mykla myskun, er hann hafde þeim veytt* (82; 39r,7–15)

... *vnde* he dorste nicht in de kerken gan vor se, sunder he vel vor der doer up syne kneye (oiii,v) > ... og *hann* þorde ei ad ganga jnn j kirkiuna fyrir sinna synda sakir. *Hann* fiell a kne vti fyrir dyrunum (82; 100r,16–19)

Oversættelsens ordrethed, de mange fejl og de nu og da forekommende kalker eller "låne-opfindelser" (f. eks. "sprungen vp dat ouer" [oi,r] > "hlupu vt af ofur hlaupinu" [82; 92r,10–11] og "Bekere dy, dat ys tidt" [mviii,v] > "Venda aptur, þar er tydt" [82; 92v,21]) *kan* naturligvis tilskrives oversætterens manglende erfaring, men kan også tyde på, at afskriveren (eller afskriverne) havde som forlæg blot en kladde af oversættelsen, selv om en del fejl (inklusive nogle af de ovenfor nævnte) dog nok bør klassificeres som fejllæsninger af forlægget, afskrivningsfejl, eller tilfældige udeladelser. Af eksempler kan nævnes "... wente Iesus ys dat waraftighe leuent der sele *vnde* des lichammes aller zaligen minschen, de van ome vorloset synt *vnde* vorloset scholen werden" (dvii,r) > "... þuiad Esaias seiger so, ad hun er satt lyf salarinnar og lykammans allra holpinna manna, þeir sem fyrir hana eru leyster og leystir skulu verda" (82; 26v,1–5), "des heilen landes van Egipten" (dvii,v) > "heilsa Egipta landz" (82; 27r,13), "... dat is tho vorstande eine tidtlanck *vnde* nicht allenthen dovort dar to bliuende" (evii,v) > "... þad er ad skilia eirn tyma leingd og ei so snart þau *helldur þar vera*" (82; 34v,1–3) og "vte kranckheit der menschliken natur" (kvii,r) > "af kiærleika mannligrar natturu" (82; 69v,5–6). I gengivelsen af "do gebot de ouerste prester des tempels" (gi,r) havde forlægget formodentlig "þa bad hinn fromaste prestur mustersins", som fejlagtig blev læst som "þa bad hinn fromaste prestur Jeronimus" (82; 44r,2–4). Oversættelsen af "... de du gesworen heffst vnsem vader Abrahamme vns to geuende" (bviii,r) som "... er þu suarid hefur vorum fedrum Abrahâm, Jsâach og Jacob oss ad giefâ" (82; 13r,7–9) er en foregribelse af en senere sætning, i hvilken de tre nævnes ("... dencke diner frunde Abrahammes, Jsaac *vnde* Jacob, vnsze veders" [bviii,r]).

I enkelte tilfælde synes sproglig elegance at være en prioritet. Således deles den nedertyske teksts lange perioder med sideordnede eller underordnede sætninger i *Saga heilagrar Önnu* ofte i mindre, selvstændige sætninger. Disse syntaktiske ændringer findes især i introduktionen af personer og minder tit om den hjemlige sagastil:

In den tiden was dar ein iunghelinck geheten Stollanus van kōnnige Dauites slechte, eddelgeboren *vnde* van sinen kyntliken dagen

vpgevoedet in dem vrochten Godes, de Emerencien gegheuen ys tho echte na rade oerer frunde, van dem sze eine dochter krech, de sze Hismeria leyt noemen (bi,v) > <A> þeim tymum var einn vngur madur. Hann hiet Stullanus vt af kongs Davidz ætt, vel borinn <og> fra synum barndome vpp fæddur j Gudz avexte. Hann var giefinn E(merentionu) til eigins mans epter rade hennar frænda. Þau attu eina dottur, er þav lietu nefna Hysmeria (82; 7r,11–18)

... de nam eine frwen ghenomet Memilea, darvan Sunte Seruacius de hilge biscop beboren ys (bii,r) > Hann fieck eina kyunna. Hun hiet Memilea. Þav attu millum syn þann heilaga byskup Sancte Servatius (82; 7v,3–5)

Her og der skriver oversætteren tilføjelser til teksten. Disse tillæg er som regel blot for alliterativ effekt (f. eks. “wullenbringende” [aii,v] > “framm kuæma og fullgiora” [82; 1v,16–17], “besluten” [aiii,v] > “hilia eda herbergia” [82; 2r,16–17], “barmherticheit” [bv,r] > “milldi og myskun” [82; 10r,21], “myt vulborde” [civ,r] > “med fullum vilia og vitorde” [82; 17r,3–4], “ketterige” [dviii,v] > “ræningar eda reyfarar” [82; 27v,20–21], “vencknisse” [eiiv,v] > “armöd og anaud” [82; 30v,17–18] og “stamme” [kiv,r] > “vpprás eda röt” [82; 66v,22]),³⁸ men nu og da er der også udvidelser for at tydeliggøre, hvad der er underforstået i den nedertyske tekst: “Wente sze nicht enwuste, welker stadt van beiden Gode beheliker were in orer personen” (avii,v) > “enn hun vissi eckj, huort honum var þægiligra ad giptast eda hallda hreinlyfe alla syna lyfdaga” (82; 5v,9–12), “... de dar dat mer deilde van einander” (dviii,v) > “... med huorium er hann skipti j sundur j tuö stade Hafinu Rauda” (82; 27v,9–11), “in der nacht” (gviii,v) > “a þeirre nottunne, sem Iesvs var fæddur” (82; 50v,16–17), “Alse se de geendiget hadde, do rastede se” (kvi,v) > “Og sem hun hafdi endad þad vers, fader j hendur þynar fel eg anda minn, j þuj huyldist hun” (82; 69r,15–17).³⁹ Bemærk i denne forbindelse også gengivelsen af “den alderkostlykesten schat der gantzen werlde” (hv,r) som “þann allra kostuligasta kong allra veralldar” (82; 54r,12–13) og “ouer tve mylen” (ivi,r) som “iij mylur” (82; 61v,14), selv om der her ikke er tale om udvidelser. Andre tillæg tjener som forklaringer, så som i kapitel III, hvor det fortælles, at “[d]e doerheit des rancken beduded or [Emerentias] unfruchtbar oltheit” (aviii,v), hvortil oversætteren til-

³⁸ Se Westergård-Nielsen (1946: XLIX) og Stefán Karlsson (1970b: 228; 1991: 66).

³⁹ Dette citat er fra Lukas 23: 46 (“Pater, in manus tuas commendo spiritum meum”); det findes også i Salmernes Bog 30: 6.

føjer, at dette vil blive diskuteret senere ("sem seirna mun sagt werda" [82; 6r,22]). Beslægtet med denne tendens til tydeliggørelse af teksten er den hyppige erstatning af et pronomen med et navn eller et substantiv: "Alsze se ver vnde veftich iar olt was" (iv,r) > "Sem Anna var l og iiij ara gømul" (82; 60v,19–20), "Se sede" (piii,r–v) > "Hwsfruen sagde" (82; 86v,2) og "de bose geyst nam one" (nvii,v) > "ohreinn ande tok þennann grimma mann" (82; 90r,10–11).

Udeladelser og forkortelser er minimale og findes hovedsagelig i forbindelse med tautologi (f. eks. "krege effte telen" [bii,r] > "eiga" [82; 7v,8], "gracien vnde gnade" [biii,r] > "nad" [82; 8r,13], "geschendet vnde gelastert" [cv,v] > "lastadur" [82; 18r,5–6], "holterken effte ryseken" [di,v] > "eirn kuýst" [82; 21v,4], "geredet effte gesecht" [kvi,r] > "rætt" [82; 68v,16]), selv om denne praksis synes at være i modstrid med de mange dobbeltgengivelser, af hvilke kun nogle er for den alliterative effekts skyld. Som det fremgår af de følgende eksempler, undgås også repetition: "De vorbenomeden discipulen Helye vnde Helisei vnde by namen de olde vader Archos ..." (av,v) > "Þeir nefnder lærisueinar so og nefndur fader ..." (82; 4r,18–19), "Also nu de fruwen, de by Annen in oerer bort weren vnde dar by oer ghetouet hadden vnde by oer ghebleuen weren sestein daghelanck, van or ghescheiden weren ..." (div,v) > "<N>w sem þær voru heimkomnar til sinna heimkynna ..." (82; 24r,12–13), "Do reiseden se weddervmme tho Nazareth, vnde likerwis sze dre nacht vp dem wege weren gewest, do sze van Nazareth tho Ierusalem reiseden, so weren se ock des suluen geliken drei nach<t> vnderwegen, do sze wedder tho hus wart reiseden ock rasteden in der suluen herberge, dar sze thovoren inne gerasted hadden" (fiv,r) > "Þa foru þav heim aptur j Nazareht og sømuleidis voru þav iii nætur a veiginum, sem ritad er" (82; 39r,15–18). Andre udeladelser så som oplysningen om Josef, at han "in synem herten vpghesat hadde, dat he al sine leuedage in kuscher reinicheit leuen wolde" (giii,r), eller kommentaren om Ambages, at da han havde myrdet Anna af Zuzinas mand, "szo was in ome gheloschen de brant der leue" (mi,r), er muligvis tilfældige. Af yderligere eksempler kan nævnes: "Der was twe dusent vnde twe hundert" (civ,r) > "Þad var ii þusunder og ij" (82; 16v,16–17) og "Also se dar quam, szo hadde de vient eynen groten steyn darvp ghelecht" (iviii,r) > "Sem hun þar kom, þa hafdi ovinurenn eirn storann stein" (82; 64r,1–2). Ligeledes er det usandsynligt, at forkortelserne i det følgende er bevidste:

Seyt, wy weten wol, wu grote woldat dusse frwe Anna by vns bewysset heft in den vorgeleden tyden sunt tho makende vnse blinden, lamen, douen, cropelen vnde seken, mannigerleyge ander suke vnde in vnser kinderken reyne tho makende vnde tho vrsamellende de, vnde we synt ... (iii,r) > Siaed, vær vitum vel, huørsu storann velgørning þesse frw Anna med oss giørt hefur voor børn hrein giørande og saman safnande, og vier høfum ... (82; 58r,19–58v,1)

Also do Anna in der kercken was, so ouerquam oer gesynde vnde steghen in de kameren vnde sochten. To tem lesten vornemen se, dat de stanck quam by dem voetschemel des beddes hervt. So sochten sze vnder dem bedde vnde vunden oeren brotheren, Annen man, dar dot liggen vnde vormordet (mi,v,-mii,r) > ... og eitt sinn er Anna gieck til kirkiu, þa fór hennar folk j þetta hennar herberge og leitudu vnder sængennj og fundu sinn husbonda, Önnu mann, þar daudann liggia myrtrann (82; 78v,11–16)

Udeladelsen af materiale duplikeret i kapitel LXII–XLIII er dog nok oversætterens valg. Kapitel XLII fortæller, at Anna beslutter sig til at tilbringe sit liv i ørkenen for at gøre bod, og at hun giver de syge og fattige i Bethlehem alle sine ejendele. Da hun forlader byen, følger de efter hende, men efter at have ledt i fjorten dage, vender de tilbage. Efter at hun har tilbragt nogle år i ørkenen, beslutter hun imidlertid at forøge sine bodsøvelser og finder en stenhule, hvori hun bor til sin alderdom.⁴⁰ I kapitel XLIII fortælles det ligeledes, at Anna beslutter at leve et strengt liv som bod for sine synder; hun sover nu på den bare jord med en sten som hovedpude (fortællingen går tydeligvis forud for oplysningerne om hendes liv i stenhulen), afholder sig fra alle nydelser og plejer pilgrimme og spedalske. Derpå gengiver den nedertyske tekst næsten ordret oplysningerne i det forrige kapitel om, at Anna beslutter sig til at øge sine bodsøvelser: "Alsze se do ver vnde veftich iar olt was, do gink se in de woestenige in de alderheme-lyckeste stede, de sze vinden kunde. In dem vant se eine kulen, de sere scharp was vnde van der erden hoch vorhouen. Dar ginck sze in sitten, rastende vp sinem steini" (iv,v). Oversætteren bemærkede tydeligvis, at dette allerede var blevet fortalt og siger blot, at

⁴⁰ "Alsze se ver vnde veftich iar olt was vnde so lange in grotem arbeide geleuet hadde vnde in penitencien, so wolde sze nich ein strenger leuent annemen. Darvmmе ginck se in de wostenige in de elendesten stede, de se vinden kunde, wente to dem lesten vant sze eine scherpe steynkulen, de sere vorholen was vnde vorhouen van der erden vnde sere dep" (iv,r).

“[h]ennar ahyggia var mykil vmm sitt hardlyfe hwylande sig a einum steine” (82; 61v,9–11).

Andre forbedringer af kildeteksten findes i kapitel LVI om en kvinde, som føder tre sønner. Det fortælles, at hendes mand gik op i fjeldene, hvor han havde sit korn, og efterlod hende hjemme “myt einem kleinen kinde” (mvi,r), og at “dat kynt” (mvi,r) legede med ilden og satte huset i brand. Den islandske oversætter beholder flertalsformen “børn” og skriver, at husbonden “liet syna husfrw all eina heima med synum børnum” (82; 83r,19–83v,1). I kapitel LXVII (SAB LXX) fortælles det, at Procopius drømte om et træ, som beskyttede ham og bespiste ham med dets frugter. I den nedertyske tekst følges dette udsagn af en tolkning af drømmen i direkte tale, men det fortælles ikke hvem den talende er.⁴¹ Dette rådes der bod på i den islandske tekst, hvor det tilføjes, at “hvad þad þyddi, klerkurinn seiger honum” (238; 2r,19). Til slut kan det nævnes, at ved *vitaets* og de efterfølgende bønners ende udelader oversætteren den afsluttende kommentar i *St. Annen Büchlein* (“Hyr endiget dat leuent der hilgen moder Sunte Annen” [lvii,v]), men udvider introduktionen til jærtegnene: “Hyrna volgen de exempel effte mirakel, de God de Here bewiset hefft den, de Sunte Annen deinen hyrvp erden” (lvii,v) > “<G>ude almattugum til lofs og hanz milldustu modur jumfrw Maria og hans milldu modur modur til vegs og virdingar, vppbyriast hier æfinntyr af þeim dyrligum taknum, er veittist fyrir S. Ønnu, huørrar er so byriast, ad . . .” (82; 77r,3–9).

Sproget i *Saga heilagrar Önnu* kan betegnes som værende hvad Biskop Guðbrandur Þorláksson (1542–1627) i sin *En ny Psalma Bok* (Hólar, 1589) kalder “Braakad Mal”.⁴² Låneord forekommer hyppigt. De fleste er udgået fra (middel)nedertysk, men om de stammer direkte fra tysk, eller om islandsk har fået dem gennem de skandinaviske sprog kan ikke i alle tilfælde afgøres. Adskillige af de i sagaen

⁴¹ “Vp eine tidt alse Procopius lach in synem bede vnde wart entslapende, so dromede ome van einem bome, de beschudden scholde oene noch vor dem roegen vnde quadenwinde vnde spisen oen mit sinen fruchten. Auer wat dut bedude, des wistu he nicht. Myn alderleueste frunde. Gy schult weten, dat dusse bom bedude de hylgen fruwen Sunte Annen, de he do noch nicht sunderliken varkoren hadde . . .” (ri,r–v).

⁴² “Fyrer þessar Greiner, So og eirnen Modurmale voru til Sæmdar og Fegurdar, sem i sialfu sier er bæde liost og fagurt, og ecke þarf i þessu Efne wr ødrum Tungumalum Ord til Laans ad taka, eda Braakad Mal nie Bogur ad þiggia, Þa hef eg alla Tijma sijdann eg kom til þessa Embættes (Ouerdugur) oskad þess og lagt þar Hug og Astundann aa, ad vorer Psalmar mættu með miukare Malsnilld epter riettre Hliodstafa Grein og Hætte, og þo þar med epter Originalnum, þeim Pyska og Latinska, verda vtlagder”. Citatet er fra Árni Böðvarsson (1964: 186–187).

optrædende låneord har sandsynligvis tilhørt talesprogets ordforråd og kan således ikke tilskrives indflydelse fra det nedertyske forlæg. Af eksempler kan nævnes: “blifa” (“Gief þu þeim þyna *guddomliga* nad j øllum dygdum, <ad þeir> stadfaster blyfe” [82; 72r,18–20]), “dikta” (“Alla tyma var *hun* samann dictande og vmm skodande j synu hiarta þa ovmrædeliga hlute Gudz” [82; 37r,3–5]), “dægiligur” (“kom eirn dægiligur fliugande ørn yfer þad hws, er Anna var innj” [82; 21v,1–3, etc.]), “falskliga” (“þier hafid falskliga framm borid, ad *hun* hefde sinn mann myrda latid” [82; 81v,18–20]), “frómur” (“Enn sa *fromj* og *fagri* lundurinn þydir, þad *hun* bar *eckj* avoxt fyrir elli sakir” [82; 6r,20–22, etc.]), “gáfa” (“klæddist Joachim synum hatydligum klædum og hafdi med sier *gafur* og offur” [82; 23r,12–14, etc.]), “heimugliga” (“Þessa vard var einn kiennj madur musterisinz heimugliga” [82; 12v,9–10, etc.]), “jaga” (“einginn madur kunnj þad burt ad jaga” [82; 21v,17–18]), “klár” (“Maria er og myndud vid Salamons musteri, er jnnann var prydt med klaru gulle” [82; 31v,10–12, etc.]), “krankur” (“sierdeilis var *hun* þienug fatækum og þeim, sem kranker voru” [82; 15v,14–16, etc.]), “krans” (“hafde *hun* giørt eirn merkiligan krans af kostuligum blomum, er Maria skyllde hafa yfer sitt hofud” [82; 33r,5–7]), “lykt” (“þui nær sem þær komu Önnu, þui meyra ovmmrædiliggann fognud og glede feingu þær þar med sæta lyktt og ilming” [82; 20v,14–17, etc.]), “meina” (“*hun* meinti, ad *hann* eirn eingill væri” [82; 62r,10, etc.]), “ómak” (“Þar leid *hun* mykid omak” [82; 90v,18–19]), “par” (“Eg hefi *eckj* par med *hann*” [82; 101v,21–22]), “plága” (“Øll þesse plaga kiemur mier til af þessadri boluadrj frw” [82; 89r,5–6, etc.]), “réttferðugur” (“*Hann* var riettfærdugur og lifde j Guds otta” [82; 15v,1–2, etc.]), “selskapur” (“Ver vel komin, allra kærasta moder Gudz med øllum þeim selskap, er med þier er” [238; 1r,33, etc.]), “ske” (“Þad skedi einn thima” [238; 1r,30, etc.]), “skikkanliga” (“Vmm gieck *hun* allt vakurliga j móoti honum, ad allt færi vel og skickannliga” [82; 55r,6–8]), “straffa” (“kienni madurin ... fyrirleit *hann* og bryxlade honum og straffade *hann* fyrir sitt avaxtarleýse” [82; 17v,10–16]), “strengiliga” (“<N>v sem Anna xvij ár suo strengiliga lifad hafde j eydi mörkunne ...” [82; 64v,15–16]), “trappa” (“geingu þau øll samann fyrir troppur mustier<i>sins” [82; 33v,9–10, etc.]), “þanki” (“*hann* ... heyrde og hugleidde þann diupa þanka þessarar jumfrv” [82; 2v,16–18]), “þéna” (“þu hefur oss alla tyma vel þienad” [82; 110v,11–12, etc.]), “undirvisa” (“vt af þessum verdugum hlutum fognudu *hennar* fedgin og vndrudust so dásamliga hlute, er Gud giorde a jordunnj, og suo sem *hann* hafdi vndirvysad” [82; 25r,1–4,

etc.]), "vakta" ("Eg vil vakta vpp æ þig" [82; 100r,8, etc.]), "ypparstur" ("Þar var j þeim stad eirn rykur madur hinn ypparste" [82; 77v,2-4]), "æra" ("þeir þöckudu honum það og giordu honum störa æru þar fyrir" [82; 22r,3-4]).⁴³ Westergård-Nielsen (1946: LXXVIII) bemærker, at "[m]ange af låneordene fra middelnedertysk synes at være rene modeord, ord, der uden at betegne egentlig nye ting eller begreber og uden tilsyneladende at afhjælpe noget egentligt ordsavn er fulgt med den øvrige strøm af låneord". Til denne gruppe hører mange af ordene med præfikserne "be- (bi-)", "for-" og "ofur-", og også på dette område byder *Saga heilagrar Önnu* på et rigt udvalg. Af eksempler kan nævnes "bífala" ("... og nefnde Maria, sem eingellenn hafde honum befalad" [82; 24r,22-24v,2, etc.]), "bigirna" ("Huad skal eg begirna, þuiat einginn madur vill mig styrkia" [82; 105v,10-12]), "bíhaga" ("... nægd allra godra hlvtu, það sem Gudi wel byhagar" [82; 74r,1-2]), "bitala" ("... hann ... fór síjdann heim ok bitaladi hverium sina skulld" [238; 1r,1-2, etc.]), "fordjarfa" ("Þu lætur ey þyna þienara fordiarfast" [82; 76v,6-7, etc.]), "fordrifa" ("Kom þu mier til hialpar, og fórdryf myna ovine fra mier" [82; 76r,18-76v,1, etc.]), "forgleyma" ("nu hafdi hann fór gleymt, at hann hefdi henne þetta til heidrs giortt" [238; 2r,28-29, etc.]), "fornema" ("hann vndradi sig vm hans lær dom ok fór nam wel, ath hann var einn godur klerkr" [238; 2v,3]), "forsorga" ("Huor skal oss forsorga" [82; 60v,4]), "forþéna" ("Suð mikid megu vid fór þiena ok vera hier j sterkre von ok al giordri tru vörs Herra" [238; 2r,16-17, etc.]), "ofurgefa" ("Þar fyrir vil eg til þyn þeinkia og þig ecki ofur giefa" [82; 108v,16-17]), "A þeirre stundu birtist hennj strax ofur máta væn frw" [82; 103r,6-8]).⁴⁴ Præpositionelle verbalkomposita, hvoraf de fleste er indlånt, forekommer også ofte. Blandt disse kan nævnes "afláta" ("vildi hun þo ecki aflata epter hennj ad leita" [82; 52r,9-10]), "tilsegja" ("... og allt giorande epter þui, sem kiennj menn musterisins tilsögdu eda skipudu" [82; 37r,13-15]), "upplýsa" ("allur skugge myrkranna er

⁴³ Jf. Westergård-Nielsen (1946: LXXV): "Disse låneord, hvoraf de fleste genfindes i senere islandsk talesprog, synes før det 16. årh at have levet allerede nogen tid i sproget, og mange af dem er sikkert indkommet allerede i det 14. og 15. årh, siden de i det 16. årh har fået stor frekvens og desuden ofte et relativt stort betydningsområde; de fleste er da også optegnet hos Fritzner, Cleasby og Vigfússon, Frank Fischer eller i Finnur Jónssons ordbog til rimur".

⁴⁴ Som Westergård-Nielsen bemærker, har en del af sammensætningerne med "ofur-" synonyme paralleller med "yfir-": "yfirgefa" ("eg hefj myna hiartanz modur yfirgiefid" [82; 100v,4-5, etc.]), "yfirmáta" ("sa hun yfer mata væna frw standa hia sier" [82; 91r,1-2, etc.]), "yfirvinna" ("... huors nafn þann ohreina anda skal yfer vinna" [82; 6v,5-6]).

vpplystur” [82; 4r,5–6]), “útdrifa” (“vier verdum vtrekner og vtdryfner af monnum og steypdir til heluytis” [82; 22r,21–22v,2, etc.]), “útleggja” (“suo er eg þetta vtleggiandi j mynu hiarta” [82; 2r,20]). De ovenfor nævnte låneord tilhører alle de “store” ordklasser, men også indenfor småordene viser nedertysk påvirkning sig, i hvert fald indirekte: “lika sem” (“spurdum vier þar epter þeim nyfædda kongi þeirra Jwdanna, lyka sem Mattheus gudspialla madur skrifar” [82; 53r,14–16]), “líkavel” (“Lyka vel komu a móte sauder og vxar og allra handa önnur dyr” [82; 57r,5–6]), “s(v)oddan(n)” (“af suoddann spurningum gledstz mitt hiarta” [82; 2r,4–5, etc.]).

Nogle ord og vendinger i *Saga heilagrar Önnu* kan udskilles som kalker eller oversættelseslån. I tillæg til de ovenfor nævnte eksempler (“hlupu vt af ofur hlaupinu” [82; 92r,10–11] og “Venda aptur, þar er tydt” [82; 92v,21]) kan anføres “Vppe sinem telder reith he” (bvi,r) > “Med synu tialldi reid hann” (82; 11r,15–16) og “dat is tho vorstande eine tidtlanck” (evii,v) > “þad er ad skilia eirn tyma leingd” (82; 34v,1–2).

Syntaktisk viser fremmed (nedertysk) inflydelse sig også, hovedsagelig i brugen af det demonstrative pronomen “sá”/“þessi” som bestemt artikel (“Þar vt af vt skrifad stendur j þeirre æfinntyrabok” [82; 4r,24–4v,1], “allt sem þad gudspiall vtvysar” [82; 47v,7–8] og “var þad barn skyrt” [82; 87r,12]). Pronomenet bruges også ofte, selv om substantivet er bestemt af artiklen: “Og suo sem þau tarenn af hennar avgum framm flutu” (82; 2v,9–11), “Huenar skal hreinann giora þann steinen” (82; 4r,1–2), “og opinnberudu þann lofsönginn med myklum fagnade” (82; 4r,23–24), “Avoxtur ox þar af, ad þessi lundurinn folnade” (82; 6r,1–2), “Hun giördi suo og biö sig til ad fæda barnid þad” (82; 10v,16–18), etc.⁴⁵ Endvidere kan det nævnes, at pronomenet “það” nu og da benyttes for “ad”: “Jeg fataeka jumfru, er vvs vppa, þad eg ma nidur ganga” (82; 4r,6–8), “eg treyste, ad sv önnur, sem vt af mynu slegti skal borenn verda, þad hun skal eigi nalægiast þann stad” (82; 4r,12–15), “Hun setti sier sialf settann vilia, þad hun vppa nockra stund villde eckj tala neitt ord” (82; 4v,10–12), “og villdi vita af helgum fedrum, er þar þionudu Gudi j strydleika hardlyfis, ad þeir badu fyrir henne til Gudz, þad hann giæfe hana verduga” (82; 5v,13–17), “Enn sa fromj og fagri lundurinn þydir, þad hun bar eckj avoxt fyrir elli sakir” (82; 6r,20–22), etc.⁴⁶

⁴⁵ Jf. Jón Helgason (1929: 115–116).

⁴⁶ Jf. Jón Helgason (1929: 144).

Sproget i *Saga heilagrar Önnu* vidner om, at bøjningsmønstrer indenfor visse ordstammer er i opløsning. Mens brugen af akkusativsformen "mann" for nominativsformen "maður" nok skyldes påvirkning fra de skandinaviske sprog (Westergård-Nielsen 1946: 216), er der i andre konsonantstammer, r-stammerne, en tendens til forvirring (Jón Helgason 1929: 54–55). Således er genitivsformen "föðurs" eneherkende, og i nominativ forekommer både "móðir"/"dóttir" og "móður"/"dóttur". Genitivsformen af disse femininum ord er "móður" og "dóttur", selv om "móðurs" og "móðir" begge forekommer en enkelt gang (82; 70v,16; 107r,12). Ligeledes er nominativs- og genitivsformerne af "systir" tilsyneladende identiske: "Sanctj Johannis baptiste modur Elizabeth var Sancti Önnu systir dotter" (82; 65v,8–9). I denne forbindelse kan det også nævnes, at i en del tilfælde synes en forkert kasusform at være blevet benyttet for subjektet, objektet eller andre sætningsled: "Hann fieck eina kuynna" (82; 7v,3), "Þar af skrifad stendur j þeirre book, er Iudeam heiter" (82; 36r,2–3), "og hun så lyka vel það vey og hormung sinnar dottur Marie, ad hun med synum tueimur systrum og þeirra börn skylldu lyða" (82; 59r,20–59v,2), "gieck hun fyrst ad vitia og ordlof ad fæ af þeim fatækum, blindum, ærum, lómum, kreptum og þeir kranker menn, sem j Bethleem vöru" (82; 60r,7–11), "eptir það kom hennar dottur Mariam og kyste hana" (82; 66v,1–2), "og allir þeir menn og konur, sem a mig kalla þennann dag og þig heidra, þa vil eg sierdeilis heyra med mynum eyrum" (82; 68r,15–18), "blessadur er avøxtur þins kuidar Maria med hennar barne Iesvs Christus" (82; 75v,13–15), "Suo vil eg þeim nærri standa j allri þeirra neyd, sem myna elldri modur og myna kjaru modur og mier þiona" (82; 84r,13–16), "allir þeir, er mier þiona, skal eg eckj forlata j þeirre þreyngingum" (82; 91v,12–14), "Þar sa hann og heyrd mykla glede, hörpur, pypur, trumbur og yfer mæta matur og dryckur" (82; 98r,11–13). Endvidere er der også ofte mangel på kongruens mellem subjekt og verbum. Af eksempler kan anføres: "hun at eckj veniuligann mat vtann rammar rætur þær og þa alldinn, sem j eydemorkunne eru <eda> vppi eyde fiøllum ox" (82; 4v,16–19), "Nu suo sem þessi heilage fader Franas heyrdi med odrum synum sambrædrum og sau, þa badu þeir stoduglig<a> med sier fyrir henne" (82; 10v,8–11), "<S>vo sem Joachim med sinne husfrv xx. ar gudliga og rækiliga lifad hofdu og aungann avøxt hofdu feingid" (82; 17r,12–15), "Þar fyrir gieck hann til sinna fiehirða j fiallid fyrir vtann Nazareth, er geymdu hanz kuikfie, og villdu þar vera" (82; 18r,11–14), "Þetta vndradist þær miøg" (82; 23v,19–20), "Heyr þu, Joakim og

Anna” (82; 25r,6–7), “Hun liet kienna sier presta muster<is>ins log Moyse og þeinktu jnneliga j synu hiarta er matte best til giøra, ad hun . . .” (82; 36v,4–7), “Epter þann tyma er Joachim og Anna syna dottur Mariam offrad hafde” (82; 39v,3–5), “Sem þeir forprestarner og byskupinn þad heyrde” (82; 45r,4–5), “Og er hann sa hana olietta og vissu þo eckj Gudz tilkomu . . .” (82; 48r,1–2).

Konklusion

Saga heilagrar Önnu har både sproghistorisk og litteraturhistorisk betydning som et bevis på tysk indflydelse på islandsk åndsliv i senmiddelalderen. Kultur- og religionshistorisk vidner sagaen om Sankt Annas popularitet, og den viser katolicismens sejlivethed med hensyn til helgendyrkelse. Anna-kulten var udsat for hårde angreb af Martin Luther, som ironisk nok i 1505, da han besluttede sig til at blive munk, havde svoret en ed ved Sankt Anna og senere blev optaget i et kloster, der havde et broderskab viet til hende, men som i 1523 omtalte hende som en afgud (“S. Anna erat meum idolum”; Düfel 1968: 35).⁴⁷ Til sidst måtte tilbedelsen af Anna give efter for hans forkastelse af al legendarisk materiale om Jomfru Maria, og dermed blev Anna igen, i hvert fald for protestanter, reduceret til den hellige jomfrus anonyme mor.⁴⁸ At Sankt Annas legende muligvis kan associeres med Hólar, et konservativt bispedømme i religiøs henseende, er næppe overraskende, men at legenden levede videre, efter at den ophørte med at have aktuel opbyggelig betydning, og blev afskrevet et århundrede efter trosskiftet er ganske enestående og har kun få paralleller i de protestantiske områder på det europæiske fastland.

⁴⁷ Se også Schaumkell (1893: 12–14).

⁴⁸ I sine dekretter udstedt i 1660erne, 1670erne og 1680erne fordømte selv den romerske Magister Sacri Palatii (pavens [dominikanske] teolog, som blandt andet var ansvarlig for censur og derfor ofte for fordømmelsen af bøger i *Index Librorum Prohibitorum*) al materiale, som omtalte Anna som værende “Herrens mormor” eller Jesus Christus som værende “Annas barnebarn”.

Litteratur

- Albert, G., J. M. Parent og A. Guillemette (1932), "La légende des trois mariages de sainte Anne: Un texte nouveau". *Etudes d'histoire, littéraire, et doctrinale du XIIIe siècle*. 1 Ser. Pp. 165–184.
- Anastasius (1880), *Historia de Vitiis Romanorum Pontificum — Leo III*. I *Anastasio Abbatis, Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Presbyteri et Bibliothecarii, Opera Omnia*. Udg. J.-P. Migne. (Patrologia Cursus Completus, Series Latina 128.) Garnier. Paris. Pp. 1210–1255.
- Árni Böðvarsson (1964), "Viðhorf Íslendinga til móðurmálsins fyrr og síðar". I *Þættir um íslenskt mál eftir nokkera íslenska málfraeðinga*. Udg. Halldór Halldórsson. Almenna bókafélagið. Reykjavík. Pp. 177–200.
- Ashley, Kathleen, og Pamela Sheingorn (1990), "Introduction". I *Interpreting Cultural Symbols: Saint Anne in Late Medieval Society*. Udg. Kathleen Ashley og Pamela Sheingorn. University of Georgia Press. Athen og London. Pp. 1–68.
- Asselin, J. P. (1967), "Anne and Joachim, SS". I *New Catholic Encyclopedia* 1. The Catholic University of America. Francisco, Toronto, London og Sydney. Pp. 558–560.
- Bandle, Oskar (1956), *Die Sprache der Guðbrandsbiblía*. (Bibliotheca Arnarnagæana 17.) Munksgaard. København.
- Bekker-Nielsen, Hans (1961), "En íslensk afladsbøn". *Opuscula* 2.1. (Bibliotheca Arnarnagæana 25.1.) Munksgaard. København. Pp. 63–64.
- (1964), "St. Anna i íslensk senmiddelalder". *Fróðskaparrit* 13. Pp. 203–211.
- Bera Nordal (1986), "Skrá um enskar alabastursmyndir frá miðöldum sem varðveist hafa á Íslandi". *Árbók Hins íslenska Fornleifafélags* 1985. Pp. 85–128.
- Biskupa sögur* (1858–1878). [Udg. Jón Sigurðsson og Guðbrandur Vigfússon.] 2 bind. Möller. København.
- Björn Þorsteinsson og Guðrún Ása Grímsdóttir (1990), "Enska öldin". I *Saga Íslands* 5. Udg. Sigurður Línal. Hið íslenska bókmenntafélag og Sögufélag. Reykjavík. Pp. 3–216.
- Borchling, Conrad, og Bruno Claussen (1931–1936), *Niederdeutsche Bibliographie: Gesamtverzeichnis der niederdeutschen Drucke bis zum Jahre 1800*. 2 bind. Wachholtz. Neumunster.
- Brandenburg, Ton (1987), "St Anne and her family. The veneration of St Anne in connection with concepts of marriage and the family in the early-modern period". I *Saints and She-Devils: Images of Women in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*. Udg. Lène Dresen-Coenders. Rubicon Press. London. Pp. 101–127.
- Danigo, J. (1963), "Le culte de sainte Anne: mère de la bienheureuse Vierge Marie". *Sanctuaires et Pèlerinages* 9. Pp. 49–64.
- Diplomatarium Islandicum: Íslenskt fornbréfasafn* (1867–1952). 16 bind. Möller og Hið íslenska bókmenntafélag. København og Reykjavík.

- Düfel, Hans (1968), *Luthers Stellung zur Marienverehrung*. (Kirche und Konfession: Veröffentlichungen des Konfessionskundlichen Instituts des Evangelischen Bundes 13.) Vandenhoeck & Ruprecht. Göttingen.
- Falk, Franz (1879), *Die Druckkunst im Dienste der Kirche zunächst in Deutschland bis zum Jahre 1520*. Bachem. Köln.
- Finnur Jónsson, udg. (1908–1915), *Den norsk-islandske Skjaldedigtning*. IA–IIA (tekst efter håndskrifterne) og IB–IIB (rettet tekst). Gyldendal. København.
- , udg. (1918), *Jón Arasons religiøse digte*. (Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab, Historisk filologiske meddelelser 2.2.) Høst & Søn. København.
- (1920–1924), *Den oldnorske og oldislandske Litteraturs Historie*. 3 vols. Gad. København.
- Foot, Peter G. (1959), *The Pseudo-Turpin Chronicle in Iceland*. (London Mediaeval Studies: Monograph no. 4) [n.p.]. London.
- Fulbert (1880), *Sermones ad populum*. I S. Fulberti Carnotensis Episcopi. Udg. J.-P. Migne. (Patrologia Cursus Completus, Series Latina 141.) Garnier. Paris. Pp. 317–340.
- Förster, Max (1925), "Die Legende vom Trinubium der hl. Anna". I *Probleme der englischen Sprache und Kultur: Festschrift Joh. Hoops zum 60. Geburtstag überreicht von Freunden und Kollegen*. Udg. Wolfgang Keller. (Germanische Bibliothek II. Abteilung: Untersuchungen und Texte 20.) Carl Winter. Heidelberg. Pp. 105–130.
- Gad, Tue (1961), *Legenden i dansk middelalder*. Dansk videnskabs forlag. København.
- (1971), *Helgener: Legender fortalt i Norden*. Rhodos. København.
- Gaiffier, B. de. (1972), "Le Trinubium Annae: Haymon d'Halberstadt ou Haymon d'Auxerre?" *Analecta Bollandiana* 90. Pp. 289–298.
- Gijssel, Jan (1981), *Die unmittelbare Textüberlieferung des sog. Pseudo-Matthäus*. (Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België. Klasse der Letteren, bind. 43, nr. 96.) Paleis der Academiën. Brussel.
- Gschwantler, Otto (1968), "Christus, Thor und die Midgardschlange." I *Festschrift für Otto Höfler zum 65. Geburtstag*. Udg. Helmut Birkham og Otto Gschwantler. Notring. Wien. Pp. 145–168.
- Guðbrandur Jónsson (1919–1929), *Dómkirkjan á Hólum í Hjaltadal. Lýsing islenzkra mīðaldakirkna*. (Safn til sögu Íslands og islenzka bókmenta V:6.) Hið islenzka bókmentafélag. Reykjavík.
- Guðrún Kvaran and Sigurður Jónsson (1991), *Nöfn Íslendinga*. Heimskringla. Reykjavík.
- Haymo af Auxerre (1881), *Historiæ sacræ epitome*. I *Haymonis Halberstatensis Episcopi Opera Omnia*. Udg. J.-P. Migne. (Patrologia Cursus Completus, Series Latina 118.) Garnier. Paris. Pp. 817–874.
- Hieronymus (1865), *De perpetua virginitate B. Mariæ, adversus Helvidium*. I *Sancti Eusebii Hieronymi Stridonensis Presbyteri Opera Omnia*. Udg. J.-P.

- Migne. (Patrologia Cursus Completus, Series Latina 23.) Garnier. Paris. Pp. 193–216.
- Jacobus de Voragine (1890), *Legenda aurea*. Udg. Th. Graesse. Rpt. Zeller. Osnabrück.
- Jakob Benediktsson (1964), "Kristdigte". I *Kulturhistorisk Leksikon for nordisk middelalder* 9. Rosenkilde og Bagger. København. Pp. 292–294.
- Jón Helgason (1929), *Málið á Nýja Testamenti Odds Gottskálkssonar*. (Safn Fræðafjelagsins um Ísland og Íslendinga 7.) Möller. København.
- , udg. (1936–1938), *Íslensk miðaldakvæði: Íslandske digte fra senmiddelalderen*. I.2. Levin & Munksgaard og Munksgaard. København. II. Munksgaard. København.
- Jón Þorkelsson (1888), *Om Digtingen på Ísland i det 15. og 16. Århundrede*. Høst. København.
- Jónas Gíslason (1983), "Útanfarir Íslendinga til háskólanáms fyrir 1700". *Árbók Háskóla Íslands 1980–81. Fylgirit*. Pp. 1–21.
- Kleinschmidt, Beda (1930), *Die heilige Anna: Ihre Verehrung in Geschichte, Kunst und Volkstum*. (Forschungen zur Volkskunde.) Schwann. Düsseldorf.
- Kristján Eldjárn (1962), *Hundrað ár í Þjóðminjasafni*. Menningarsjóður. Reykjavík.
- Kålund, Kr. (1889–1894), *Katalog over Den arnamagnæanske Håndskriftsamling*. 2 bind. Gyldendal. København.
- , og N. Beckman, udg. (1908–1918), *Alfræði Íslenskr: Íslandsk encyclopædisk litteratur*. 3 bind. (Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur 37, 41, 45.) Møller. København.
- Lombard, Peter (1880), *In Epistolam ad Galatas*. I P. Lombardi, *Magistri Sententiarum, Parisiensis Episcopi Opera Omnia*. Udg. J.-P. Migne. (Patrologia Cursus Completus, Series Latina 192.) Garnier. Paris. Pp. 94–170.
- Loth, Agnete, udg. (1969–1970), *Reykjahólabók: Íslandske helgenlegender*. 2 bind. (Editiones Arnamagnæanæ, ser. A, bind 15–16.) Munksgaard. København.
- Ordbog over det norrøne prosasprog: Register* (1989). Udg. Den arnamagnæanske Kommission. AiO Tryk. København.
- Páll Eggert Ólason (1919), *Menn og menntir síðaskiptaaldarinnar á Íslandi* 1. Guðm. Gamalielsson. Reykjavík.
- Schaumkell, E. (1893), *Der Kultus der heiligen Anna am Ausgange des Mittelalters: Ein Beitrag zur Geschichte des religiösen Lebens am Vorabend der Reformation*. [n. p.]. Freiburg og Leipzig.
- Stefán Karlsson (1970a), "Ritun Reykjarfjarðarbókar. Excursus: Bókagerð bænda". *Opuscula* 4. (Bibliotheca Arnamagnæana 30.) Munksgaard. København. Pp. 120–140.
- (1970b), "Brúdstykker af Christiern Pedersens Jærtegnspostil i íslandsk oversættelse". *Opuscula* 4. (Bibliotheca Arnamagnæana 30.) Munksgaard. København. Pp. 211–256.

- (1978), "Bókagerð Ara lögmanns Jónssonar". Upubliceret manuskript.
- (1991), "Brot úr barnaprédikunum í þýðingu Odds Gottskálkssonar". *Landsbókasafn Íslands: Árbók 1989* 15. Pp. 43–72.
- Stéphan, John (1965) "The cult of St. Anne in Exeter". *Transactions of the Devonshire Association* 97. Pp. 74–76.
- Strycker, Émile de, udg. (1961), *La forme la plus ancienne du Protévangile de Jacques: Recherches sur le Papyrus bodmer 5 avec une édition critique du texte grec et une traduction annotée.* (Subsidia Hagiographica 33.) Société des Bollandistes. Brussel.
- Sveinbjörn Rafnsson, udg. (1983), *Frásögur um fornaldarleifar 1817–1823*. 2 bind. Stofnun Árna Magnússonar. Reykjavík.
- Thomas Aquinas (1980), *Super ad Galatas*. I *S. Thomae Aquinatis Opera Omnia* 6. Udg. Rodbertus Busa. Frommann. Stuttgart. Pp. 425–445.
- Tischendorf, Constantin, udg. (1876), *Evangelia Apocrypha*. 2. udg. Mendelssohn. Leipzig.
- Unger, C. R., udg. (1871), *Mariu saga: Legender om Jomfru Maria og hendes jertegn*. Brøgger & Christie. Christiania [Oslo].
- , udg. (1874), *Postola sögur: Legendariske fortællinger om apostlernes liv deres kamp for Kristendommens udbredelse samt deres martyrdød*. Bentzen. Christiania [Oslo].
- Warner, Marina (1990), *Alone of All Her Sex: The Myth and Cult of the Virgin Mary*. Pan. London.
- Westergård-Nielsen, Chr. (1946). *Låneordene i det 16. århundredes trykte islandske litteratur*. (Bibliotheca Arnamagnæana 6.) Munksgaard. København.
- Widding, Ole, Hans Bekker-Nielsen, og L. K. Shook (1963), "The Lives of the Saints in Old Norse Prose: A Handlist". *Mediaeval Studies* 25. Pp. 294–337.
- Wisén, Theodor, ed. (1872), *Homiliu-bók: Isländska Homilier efter en handskrift från tolfte århundradet*. Gleerup. Lund.

